

HADITH

Uluslararası Hadis Araştırmaları Dergisi
International Journal of Hadith Researches
المجلة الدولية لأبحاث الحديث

Aralık / December / ديسمبر / 2024, 13: 216-243

Kaffâl eş-Şâşî'nin Hadisçiliği

Kaffâl al-Shāshī's Hadithism

مكانة القفال الشاشي في علم الحديث

Hasan Küçükosman

Dr. Öğr. Üyesi, Düzce Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Düzce/Türkiye
Assistant Professor Dr., Düzce University Faculty of Theology, Düzce/Türkiye
kucukosmanhasan@gmail.com

ORCID: orcid.org/0000-0002-2384-5650

RORID: <https://ror.org/04175wc52>

Makale Bilgisi | Article Information

Makalenin Türü | Article Type: Araştırma Makalesi / Research Article

Geliş Tarihi | Received Date: 03.09.2024

Kabul Tarihi | Accepted Date: 27.12.2024

Yayın Tarihi | Published Date: 31.12.2024

Yayın Sezonu | Pub. Date Season: Aralık / December

DOI: [10.61218/hadith.1543144](https://doi.org/10.61218/hadith.1543144)

Çıkar Çatışması | Competing Interests: Çıkar çatışması beyan edilmemiştir. / No conflict of interest declared.

Finansman | Grant Support: Bu araştırmayı desteklemek için dış fon kullanılmamıştır. / No external funding was used to support this research.

Atıf/Citation/اقتباس: Küçükosman, Hasan. "Kaffâl eş-Şâşî'nin Hadisçiliği". *HADITH* 13 (Aralık 2024), 216-243.

Etik Beyan/Ethical Statement: Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur/It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited. (Hasan Küçükosman)

Yayıncı/Published by: Veysel Özdemir.

İntihal/Plagiarism: Bu makale, Turnitin yazılımınca taranmıştır. İntihal tespit edilmemiştir / This article has been scanned by Turnitin. No plagiarism detected / انتحال: تم فحص البحث بواسطة برنامج لأجل السرقة العلمية فلم يتم إيجاد أي سرقة علمية.

Bu makale Creative Commons Atıf-GayriTicari 4.0 Uluslararası Lisans (CC BY-NC) ile lisanslanmıştır / This work is licensed under Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License (CC BY-NC).

web: <https://dergipark.org.tr/tr/pub/hadith> | mail: index.hadith@samsun.edu.tr

HADITH 13 (Aralık/December 2024)

Kaffâl eş-Şâşî'nin Hadisçiliği

Dr. Hasan Küçükosman

Anahtar Kelimeler: Öz

Hadis	Yaşadığı dönemde en çok rihle yapan kimse olarak bilinen Kaffâl eş-Şâşî; Taberî, Begavî, İbn Huzeyme, gibi otoritelerden hadis dinlemiştir. Özellikle döneminin muhaddisi, İmam Tirmizî'nin Sünen'i ve Şemâil'ini rivayet eden icazetli talebesi Heysem b. Küleyb kanalıyla İmam Tirmizî'nin rivayetlerine ulaşmıştır. eş-Şâşî'nin makâsîd düşüncesini ortaya koyduğu eseri Mehâsinü's-Şerî'a'da âyet ve hadislere daha az başvurduğu görülmektedir. Bu sebeple rivayetlerin senedinden ziyade manasına önem veren Kaffâl eş-Şâşî, şer'î hükümlerin hikmetlerini incelerken örf ve sünnet ilişkisinden bahsetmiştir. Burada Hz. Peygamber'in söz ve fiillerin bağlayıcılığı, maslahat, istihsan gibi meselelerde düşünceleri ile sünnete bakışı tespit edilebilmektedir. eş-Şâşî'nin teknik bağlamda hadisçiliği daha çok Şemâ'ilü'n-nübüvve adlı eserinde görülmektedir. Pek çok rivayeti senedleriyle birlikte zikreden Kaffâl eş-Şâşî'nin buradaki hocalarına baktığımızda Mâverâünnehir'in muhaddisi olarak bilinen Ömer b. Muhammed b. Büceyr gibi muhaddis lakaplı pek çok hoca bulunmaktadır. Kendisinden nakledilen rivayetlere baktığımızda ise bazı tarih ve tefsir kaynaklarında surelerin fazileti ya da İsrâiliyat ile ilgili haberler bulunmaktadır. Bu rivayetler sened ve metin açısından sorunlu görülmektedir. eş-Şâşî'nin özellikle İ'tizâl düşüncesine sahip olması ile itham edilmesi sonucunda yeterli ilgiyi görememiş ve hem rivayetleri hem de eserleri üzerinden bir çalışma yapılmamıştır. Halbuki Hanefîlerin etkin olduğu bir yer olan Şâş bölgesinde Şâfilik düşüncesini yaygınlaştıran birisi olması dahi kendisinin ne derece etkili bir âlim olduğunu göstermektedir.
-------	--

Kaffâl al-Shāshī's Hadithism

Keywords:

Hadith
Sunnah
Narration
Shāshī
Māveraunnehir

Abstract

Kaffâl al-Shāshī, who is known as the most travelled person in his time, listened to hadith from authorities such as Tabari, Begavî, İbn Hudhaymeh. In particular, he reached Imam al-Tirmidhi's narrations through the channel of al-Haytham b. Qulayb, the muhaddith of his time and his student who narrated Imam al-Tirmidhi's Sunan and Shamā'il. It is seen that al-Shāshī made less use of verses and hadiths in his work Mahāsin al-sharī'a, in which he put forward the idea of maqāshid. For this reason, Kaffâl al-Shāshī, who attaches importance to the meaning of the narrations rather than their senedīn, mentioned the relationship between custom and sunnah while examining the wisdom of sharī'a rulings. Here, the binding nature of the Prophet's words and deeds, his thoughts on issues such as maslahat and istihsan, and his view of the sunnah can be identified. al-Shāshī's hadith in the technical context is mostly seen in his work entitled Shamā'il al-nubuwwa. When we look at the teachers of Kaffâl al-Shāshī, who mentions many narrations with their senads, there are many teachers with the title of muhaddith, such as 'Umar b. Muhammad b. Bujair, known as the muhaddith of Māverānayn. When we look at the narrations transmitted from him, there are news about the virtue of suras or Isrāiliyat in some history and tafsir sources. These narrations seem to be problematic in terms of sened and text. As a result of the accusation that al-Shāshī was accused of having the idea of İ'tizāl, he did not receive sufficient attention and no study was made on both his narrations and his works. However, the fact that he was a person who popularised the idea of Shāfiism in the region of Shāsh, a place where Hanafis were active, shows how influential a scholar he was.

Giriş

Günümüzde Özbekistan, Türkmenistan ve Kazakistan'ın bazı bölgelerini kapsayan Mâverâünnehir bölgesi İslâmî ilimlerin gelişiminde son derece önemli bir yere sahiptir.¹ Bölge içerisinde Buhâra, Tirmiz ve Semerkand gibi şehirlerde yetişen başta Kütüb-i Sitte musanniflerinden Buhârî (ö. 256/870) ve Tirmizî (ö. 279/892) olmak üzere pek çok hadis âlimi yetişmiştir. Bugün Özbekistan sınırlarında bulunan Taşkent şehrinin eski ismi olan Şâş şehrinde de hadis ve fıkıh başta olmak üzere pek çok alanda önemli ilim adamları bulunmaktadır. Hadis sahasında ortaya koymuş olduğu *el-Müsned* adlı eseri ve İmam Tirmizî'nin râvilerinden olması ile Mâverâünnehir muhaddisi olarak tanınan Heysem b. Küleyb eş-Şâşî (ö. 335/946) de bu konuda verilecek örneklerden birisidir.²

İnceleme konusu olan Kaffâl eş-Şâşî'nin tam adı Ebû Bekr Muhammed b. Alî b. İsmâîl el-Kaffâl eş-Şâşî (ö. 365/976) olup daha çok kilit işiyle uğraşan anlamında Kaffâl lakabıyla bilinmektedir. Bu lakap ile tanınan diğer meşhur âlimlerden ayırt edilmesi için *el-Kaffâl eş-Şâşî* ya da *el-Kaffâl el-Kebîr* diye anılsa da *Kaffâl* denildiğinde ilk akla gelen kimse Kaffâl eş-Şâşî olmuştur.³ Daha çok fıkıh sahasında tanınmış olmakla beraber farklı alanlarda da söz sahibidir. Hanefîlerin etkin olduğu bir yerde yaşamış ve cedel yönünün güçlü olmasından dolayı Şî-Bâtînî tehlikesine karşı mücadele etmiştir. Makâsîd konusunda yaptığı *Mehâsinü's-şer'â* adlı çalışmasıyla da bu alanda ilk eser veren kimselerden olduğu söylenmiştir.⁴ Bu bağlamda İslâmî ilimlerin geneline bütünsel bakarak meselelerin ruhuna inmeye çalışmıştır. Erken dönemde yaşamasından ötürü kendine ait görüş ortaya koymaktan çekinmemiştir. Müctehid kişiliği sebebiyle Kaffâl eş-Şâşî'nin, hastanın namazları cem edebileceği, yetişkinin kendisi için akıka kurbanı kesmesinin müstehap olduğu gibi mezhep görüşünün dışına çıkan görüşleri de vardır.⁵

Eserlerinin çoğunun günümüze ulaşmadığı gibi kendisine nispet edilen bazı eserler hakkında da şüphe duyulmuştur. Dolayısıyla Kaffâl eş-Şâşî'nin hadisçiliğini ele alan doğrudan bir eseri

¹ Osman Gazi Özgüdenli, "Mâverâünnehir", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA)* (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2003).

² Heysem b. Küleyb ve eseri hakkında bk. Şemseddin Muhammed b. Ahmed Zehebî, *Tezkiretü'l-huffâz* (Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1998), 3/46; Yavuz Köktaş, "Şâşî, Heysem b. Küleyb", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA)* (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2010); Zhumabek Akhmetov, *Eş-Şâşî (ö. 335) ve Müsnedi* (Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2011); Ayşe Nur Yamanus, "Mâverâünnehirli Muhaddis Heysem b. Küleyb eş-Şâşî ve el-Müsned Adlı Eserinin Hadis Tarihindeki Yayımları", *HADITH* 12 (2024), 42-66.

³ Ebû Amr Takiyyüddin Osman b. Salâhuddîn eş-Şehrezûrî İbnü's-Salâh, *Tabakâtü'l-fukahâ'i's-Şâfi'iyye* (Beyrut: Dârü'l-Beşairi'l-İslâmiyye, 1992), 1/496; İhsan Akay, "Üç Kaffâl ve Şâfiî Mezhebine Katkıları", *Diyanet İlmî Dergi* 59/1 (2023), 224-225.

⁴ Tâceddin es-Sübkî, *Tabakâtü's-Şâfi'iyyeti'l-Kübrâ* (Mısır: Dârü Hicr, 1993), 3/200.

⁵ Ebû Zekeriyâ Yahyâ b. Şeref Nevevî, *Tehzîbü'l-esmâ' ve'l-luğât* (Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, ts.), 2/281; Ebü'l-Fidâ İbn Kesîr, *Tabakâtü's-Şâfi'iyyîn* (Kahire: Mektebetü's-Sekâfe, 1993), 300.

bulunmamaktadır. Ayrıca kendisinden sonra doğrudan konu hakkında yapılmış yerli ve yabancı herhangi müstakil bir esere de –araştırdığımız kadarıyla- rastlanmamıştır.⁶

Kaffâl eş-Şâî'nin hayatı ve ilmî faaliyetlerini ele alan çalışmalardan birisi Suud'da doktora tezi olarak hazırlanıp daha sonra bir bölümü neşredilen *el-İmam Ebu Bekr el-Kaffâl eş-Şâî ve İshâmatühü'l-İlmiyye* adlı çalışmadır.⁷ Eserde genel olarak Kaffâl eş-Şâî'nin tefsir, hadis, fıkıh, usûl, Arap dili gibi pek çok alanda etkinliği incelenmiştir. Ancak konular genel anlamda ele alındığı için çalışmada derinlemesine inceleme yapılmamıştır. Dolayısıyla Kaffâl eş-Şâî'nin bu alanlarda yetkinliği konusunda müstakil araştırılmaya ihtiyaç duyulmaktadır. Bu sebeple Kaffâl eş-Şâî'nin hadisçiliği üç yönden incelenecektir. Öncelikle hayatı hakkında bilgi veren öğrencileri, tabakat yazarları gibi tarihçilerin ifadeleri ele alınacaktır. Daha sonra günümüze ulaşan eserleri incelenecek ve bu çalışmalarda Kaffâl eş-Şâî'nin hangi rivayetleri ne derece kullandığı, Sünnete bakışı gibi meseleler değerlendirilecektir. Ayrıca günümüze ulaşmasa da eserlerinden iktibaslarla bulunarak Kaffâl eş-Şâî'nin görüş ya da rivayetlerini aktaran kimselerin eserlerine müracaat edilecektir. Böylece Kaffâl eş-Şâî'nin hadisçiliği tespit edilmeye çalışılacaktır. Konu hakkında literatürün kısıtlı olması sebebi ile çalışmanın bir boşluğu doldurması ve bu alanda yapılacak araştırmalara katkı sağlaması en büyük temennimizdir.

1. Çok Yönlü Bir Âlim Olarak Kaffâl eş-Şâî

Çok yönlü âlim olmasına rağmen Kaffâl eş-Şâî'nin geçmişte ve günümüzde yeteri kadar araştırmaya konu edilmediği görülmektedir. Eserlerin pek çoğunun bulunamamış olması bu duruma sebep olmuş olmalıdır. Zira kendisine ait olan fıkha dair eserin mevcut olması sebebiyle eş-Şâî hakkında yapılan çalışmalar makâsîd düşüncesi üzerinde yoğunlaşmaktadır.⁸ Ancak son yıllarda yapılan bazı müstakil çalışmalarla beraber kadim kaynaklar eş-Şâî'nin farklı alanlardaki etkinliğine işaret etmektedir. Yine bazı âlimlerin görüşü olarak eş-Şâî'nin fıkıh, hadis, tefsir ya da kelam gibi temel bilimlerin yanı sıra lügat alanında da yetkin olduğundan bahsedilmiştir.⁹ Ayrıca edebiyat alanında etkin olduğunu ortaya koyan çalışmaları vardır. Öyle ki kendisine ait beyitler aktarılmış ve fakihliğinin yanı sıra edebiyatçı olduğu da ifade edilmiştir.¹⁰ Örneğin Bizans İmparatoru II. Nikephoros Phokas'ın emriyle yazılan ve Abbasî Halifesi Mutî'lillâh'a (ö. 364/974) gönderilen kasideye pek çok

⁶ Görebildiğimiz kadarıyla Hadis sahasında, İbrahim Saylan'ın “Şemâil Literatürü ve Kaffâl eş-Şâî'nin Şemâilü'n-Nübüvve Adlı Eseri” çalışması dışında bir çalışma bulunmamaktadır. İbrahim Saylan, “Şemâil Literatürü ve Kaffâl eş-Şâî'nin Şemâilü'n-Nübüvve Adlı Eseri”, *Full Texts Book*, ed. Süha Yılmaz vd. (Ankara: IKSAD Publishing House 2024), 325-335.

⁷ Adnan b. Zâyed el-Fehmî, *el-İmam Ebu Bekr el-Kaffâl eş-Şâî ve İshâmatühü'l-İlmiyye* (Mekke: Daru Taybe, 2021).

⁸ Konu hakkında bk. Ersin İççioğlu, *Teşekkül Dönemi Makâsîd Düşüncesi ve Kaffâl Eş-Şâî'nin Mahâsinü's-Şerî'a Adlı Eseri* (İstanbul: İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019); Rıdvan Ateş, *Kaffâl eş-Şâî'nin Hayatı ve Mehâsinü's-Şerî'a Adlı Eserinde Makâsîd (Aile Hukuku Örneği)* (Diyarbakır: Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2021).

⁹ Tâceddin es-Sübkî, *Tabakâtü's-Şâfiyyeti'l-Kübrâ* (Mısır: Dârü Hicr, 1993), 3/200.

¹⁰ Ebü'l-Kâsım Alî b. el-Hasen b. Hibetillâh b. Abdillâh b. Hüseyin ed-Dımaşkî eş-Şâfiî İbn Asâkir, *Târîhu medîneti Dımaşk* (Dımaşk: Dârü'l-fikr li't-tibâati ve'n-neşr, 1995), 54/247; İbn Kesîr, *Tabakâtü's-Şâfiyyîn*, 300.

kimse reddiye amacı ile hiciv yazmıştır. Bunlar içerisinde Kaffâl eş-Şâşî'nin hicviyesi seçilmiş ve imparatora gönderilmiştir.¹¹ Düşmanların dahi takdirini kazanan bu hicviye hakkında geçmişte ve günümüzde pek çok çalışma yapılmıştır.¹² Bu çalışmasıyla eş-Şâşî'nin diplomatik kişiliği de ortaya çıkmaktadır.¹³

Çok yönlü ilmî kişiliği ile İslâmî literatüre katkı sunan Kaffâl eş-Şâşî'nin tefsir ve fıkıh alanı başta olmak üzere günümüze ulaşmamış eserleri mevcuttur. Önemli çalışmalara kaynaklık etmiş olması bu eserlerin ilmî değerini ortaya koymaktadır. Eş-Şâşî'ye nispet edilen *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Kerîm* adlı tefsir bu çalışmalardan birisidir.¹⁴ Eserin yok olmasına sebep olarak Kaffâl eş-Şâşî'nin bazı itizâl görüşlerini savunması zikredilebilir.¹⁵ Bununla beraber eser Fahreddin er-Râzî'nin (ö. 606/1210) *Mefâtihu'l-gayb* ve Süyûtî'nin (ö. 911/1505) *Esrârü't-tenzil* adlı çalışmalarının kaynakları arasında da sayılmıştır.¹⁶ Eserin içerisinde yer alan itizâl düşünceleri de tefsir tarihi açısından son derece önemlidir.¹⁷ Yine günümüze ulaşmamış olsa da Kaffâl eş-Şâşî'nin çok yönlü kişiliğini gösteren diğer bir çalışması İmam Şâfiî'nin telif ettiği usul eseri olan *er-Risâle*'nin şerhidir. Hanefî mezhebinin etkin olduğu Mâverâünnehir bölgesinde bu eser ile birlikte Şâfiî mezhebinin yayıldığı söylenmiştir.¹⁸ Fıkıh, tefsir, hadis ve kelâm sahasında günümüze ulaşmayan başka çalışmaları da vardır ki bunlar eş-Şâşî'nin etkinliğine işaret etmektedir. Bununla beraber yapılan araştırmalar sonucu bazı eserlerin eş-Şâşî'ye isnat edildiği de görülmektedir. Kanaatimizce hem farklı alanlarda söz sahibi olması hem de erken dönemde yaşamış olması kendisine pek çok eserin dayandırılmasına sebep olmuştur.

Kaffâl eş-Şâşî'nin çok yönlü kişiliği her alanda kendisini göstermiş ve ictihad ya da te'villerine yansımıştır. Özellikle tefsir alanında kendisinden aktarılan rivayetlerde İslâmî ilimlere bütünsel baktığı görülmektedir. Âyetlerde geçen kelimelerin etimolojik tahlillerini yaparken hadislerden delil getirerek açıklamalarda bulunmaktadır.¹⁹ Yine *Mehâsinü's-şerî'a* eseri eş-Şâşî'nin ilimlere bütüncül baktığının bir göstergesidir.

2. Sünnete Bağlılığı

Kaffâl eş-Şâşî, ilim ehlinin kabul edeceği delillerin farklı farklı olduğunu ve bunların his, zaruret, sem' (nakil), akıl tarafından tespit edileceğini söylemiştir.²⁰ Sünneti delil olarak görmekle

¹¹ Cengiz Kallek, "Kaffâl, Muhammed b. Ali", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2001), 24/148.

¹² es-Sübkî, *Tabakâtü's-Şâfiyyeti'l-Kübrâ*, 3/209-213.

¹³ Nimetullah Muhamedov, "Keffal Şâşî'nin Diplomatik Faaliyeti", *Marmara Türkiyat Araştırmaları Dergisi* 2/2 (2016), 119-126.

¹⁴ Adnan b. Zâyed el-Fehmî, *Kaffâl eş-Şâşî ve İshâmatühü'l-İlmiyye*, 95-96.

¹⁵ Şemseddin Muhammed b. Ahmed Zehebî, *Târîhu'l-İslâm ve vefeyâtü'l-meşâhîr ve'l-a'lâm*, thk. Beşşar Avvad Ma'ruf (Beyrut: Darü'l-Garbi'l-İslami, 2003), 8/247.

¹⁶ Kallek, "Kaffâl", 24/146.

¹⁷ Mehmet Emin Maşalı, *Kaffâl eş-Şâşî'de Kur'an Yorum Anlayışı* (Ankara: Otto Yayınları, 2016), 11.

¹⁸ es-Sübkî, *Tabakâtü's-Şâfiyyeti'l-Kübrâ*, 3/200.

¹⁹ Fahreddin er-Râzî, *Mefâtihu'l-gayb* (Beyrut: Dâru İhyai't-Türasi'l-Arabi, 1999), 3/494.

²⁰ Muhammed b. Ali Kaffâl eş-Şâşî, *Mehâsinü's-şerî'a fi furû'î's Şâfi'iyye* (Beyrut: Darü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2007), 20.

beraber şeriatın manalarına ancak teslimiyet ile ulaşılabileceğini ifade etmektedir. Bazı kimselerin âlemin hudûsunu kabul etmekle beraber nübüvveti eleştirdiğini bildiren eş-Şâî eserinde bu tür kimselere cevap vermemiştir. eş-Şâî'nin amacı şeriatın akıl düzleminde tespitini ortaya koyarak erdemli siyasetin varlığına işaret etmektir.²¹ Bu konuda iman edenlerle beraber özellikle Şia'nın İsmâiliye düşüncesine cevap verme amacı taşımıştır. Şia'nın imamet anlayışında herhangi bir âyet ya da meşhur sünnet olmadığını ifade eden eş-Şâî delil getirme noktasında sünnete bağlı hareket etmiştir. Zira Şia düşüncesinde kendi imamlarından nakledilen birbirine zıt ifadeler bulunduğunu ve delil olarak kullanılacak herhangi bir rivayeti nakletmediklerini söylemiştir.²²

Kaffâl eş-Şâî, maslahat vurgusu yaparken açık bir dille olmasa da Hanefilerin istihsan anlayışına karşı durmaktadır. Ancak her meselede maslahat arayışına girmemiştir. Çünkü Allah'ın her emri hikmete dayalı olsa da kulların bu hikmeti bilememesi doğaldır. Bu sebeple eş-Şâî, belli konuların, taabbudî olduğunu söylemiştir.²³ eş-Şâî'nin istihsan düşüncesine karşı durmasında asıl olan şey hadis/sünnet malzemesine karşı zannî delile başvurmayı caiz görmemiş olmasıdır. Zira eserinde bâtinî düşüncelere başvurup bozuk te'villere yönelen İsmâiliye fırkasına karşı çıkarken nassın zâhirini esas almayı gerekli görmüştür.²⁴

2.1. İ'tizâl Eleştirisi

Kaynaklarda eş-Şâî'nin bazı i'tizâlî düşüncelere sahip olduğu ya da en azından belli dönem bu şekilde yaşadığı iddia edilmiştir. Örneğin Ebû Sehl es-Su'lûkî, Kaffâl eş-Şâî'nin tefsiri hakkında "(Ulemâ, eş-Şâî'nin tefsirini) Bir yönden değerli gördüler diğer yönden eleştirdiler." demiştir.²⁵ Bu ifadeyi aktaran İmam Zehebî (ö. 748/1348), eş-Şâî'nin tefsirinde bulunan olumsuzluğu i'tizâlî meselelerin zikredilmesi olarak açıklamıştır.²⁶ Yine İmam es-Süyûtî de eş-Şâî'nin tefsirinin i'tizâlî düşüncesine uygun olanları aktarılması suretiyle Fahreddin er-Râzî tarafından nakledildiğini belirtmiştir.²⁷ Ancak bu görüşte olanlar bulunsa da hem genel olarak ulemanın Kaffâl eş-Şâî hakkındaki ifadeleri hem de eserlerinde nakledilen görüşler bu ihtimali zayıflatmaktadır. Dolayısıyla eş-Şâî'nin i'tizâlî düşüncesi ile ilişkilendirilmesi mutlak manada kabul ile karşılanmamalıdır. Bu konuda iki görüş öne çıkarılmıştır. Birinci görüşte eş-Şâî'nin başlangıçta i'tizâlî düşüncesine sahip olup ömrünün sonunda ise Ebü'l-Hasen el-Eş'arî'nin (ö. 324/935-36) görüşlerine döndüğü ifade

²¹ Kaffâl eş-Şâî, *Mehâsinü's-şerî'a*, 18.

²² Kaffâl eş-Şâî, *Mehâsinü's-şerî'a*, 22.

²³ Kaffâl eş-Şâî, *Mehâsinü's-şerî'a*, 349.

²⁴ Örneğin İsmâilîler âyette zikredilen Safâ'nın Hz. Ali'ye Merve'nin ise Hz. Muhammed'e harf sayılarının eşitliği sebebi ile işaret ettiğini söylemişlerdir. Kaffâl eş-Şâî ise bu tür rumuzların herhangi bir delile dayanmadığını söylemiştir. Zira yalnızca harf sayılarının eşitliğine bakılacak olursa bu kez Hz. Ali karşıtlarının da Safa'yı Hz. Ömer'e Merve'yi de Atik lakabı ile Hz. Ebû Bekr'e remzetmesi mümkün olacaktır. Kaffâl eş-Şâî, *Mehâsinü's-şerî'a*, 22-24.

²⁵ es-Sübkî, *Tabakâtü's-Şâfiyyeti'l-Kübrâ*, 3/201.

²⁶ Şemseddin Muhammed b. Ahmed Zehebî, *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ*, thk. Şuayb el-Arnâvut, Hüseyin el-Esed (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1985), 16/285.

²⁷ Celâlüddîn es-Süyûtî, *Tabakâtü'l-müfessirîn*, thk. Ali Muhammed Ömer (Kahire: Mektebetü Vehbe, 1976), 110.

edilmiştir.²⁸ İkinci görüşte ise eş-Şâşî'nin bazı i'tizâl görüşlerine meylettiğinden bid'at ehli olduğu söylenmiştir. Bu şekilde iki düşüncenin oluşması ile beraber kesin olan bir şey vardır ki o da eş-Şâşî'nin i'tizâl düşüncesine en azından belli bir dönem meylettiğidir. Ancak Hanefî ve Mu'tezile düşüncesinin etkin olduğu bölgede yaşayan bir kimsenin belli düzeyde farklı düşüncelere yönelmesi yadırganacak bir durum değildir.²⁹ Dolayısıyla eş-Şâşî'nin Kur'an'ın mahlûk olması ya da sıfatlar meselesi gibi temel düşüncede değil, bazı fer'î meselelerde sünnî düşünceden ayrıldığını söylemek daha doğrudur. Zira kendisi müctehid olduğu için pek çok farklı konuda yalnızca kendisinin savunduğu bazı görüşler ortaya koymuştur. eş-Şâşî'nin i'tizâl düşüncesine sahip olarak tahsîn ve takbîh hususunun akli olduğunu söylemesi ya da âhâd haberle amelin gerekliliğini yine naklin yanında aklen sabit görmesi gibi konular dile getirilmiştir.³⁰ Ancak i'tizâl düşüncesine ait olsa da bu meseleleri sünnî ekol içerisinde de savunanlar vardır.³¹ Kaffâl eş-Şâşî de başlangıçta bazı bid'at olduğu söylenen düşüncelere meyletmiştir ki bu sahada kendisi ilk değildir. Şâfiî mezhebi içerisinde de bu görüşlere sahip kimselerin olması Kaffâl eş-Şâşî için de bir mazeret sayılabilir.³² Nitekim daha sonra İmam Eş'arî ile karşılaşan Kaffâl eş-Şâşî kelam ilminde sünnî düşünceye sahip olmuştur. Fakat çoğu eseri günümüze ulaşmadığı ya da rücû ettiği görüşler başkaları tarafından nakledildiği için ulemâ arasında Kaffâl eş-Şâşî'nin düşüncesi hakkında ihtilaf yaşanmıştır. Kanaatimizce eş-Şâşî'nin bazı farklı düşünceleri olmuş ve bunlardan İmam Eş'arî'den sonra da dönmemiştir. Öyle ki müctehid seviyesinde bir âlimin böyle farklı görüş ortaya koyması son derece doğaldır. Yine de Kaffâl eş-Şâşî'nin ömrünün sonlarında i'tizâl düşüncesini tamamen terk ettiği görüşünün doğru olma ihtimali aynı orandadır.

2.2. Örf – Sünnet İlişkisi

Kaffâl eş-Şâşî'nin eserini yazma amacı olarak iki sebep zikretmiştir. İlki; makâsîd düşüncesinin illetlerini ortaya koyarak hükümlerin akla uygun olduğunu tespit etmek, ikincisi ise siyaset-i fâzıla olarak isimlendirdiği siyaset düşüncesini ortaya koymaktır.³³ Bu bağlamda şeriatın tamamının akla uygun olduğunu söyleyen³⁴ Kaffâl eş-Şâşî, şeriatın evrenselliği konusunda Hz. Peygamber'in yetiştirdiği Arap örf ve âdetlerine vurgu yapmıştır. Allah güzel olduğu için belli şeyleri emretmiş çirkin olduğu için başka şeyleri yasaklamıştır. Dolayısıyla İslâm'da kabul gören bazı hükümler farklı toplumlarda hatalı kabul edildiği gibi tersi de mümkündür. Ancak Peygamberin gönderilmesi ve evrensellik ilkesi bakımından farklı coğrafyalarda yaşayan insanlar da İslâm'ın Arabî unsurlarını kabul etmek

²⁸ es-Sübkî, *Tabakâtü's-Şâfiyyeti'l-Kübrâ*, 3/201; Adnan b. Zâyed el-Fehmî, *Kaffâl eş-Şâşî ve İshâmatühü'l-İlmiyye*, 78.

²⁹ Takıyyüddin İbn Teymiyye, *er-Red ale'l-Mantıkıyyîn* (Beyrut: Dârü'l-Mârifet, ts.), 420-424.

³⁰ Adnan b. Zâyed el-Fehmî, *Kaffâl eş-Şâşî ve İshâmatühü'l-İlmiyye*, 75.

³¹ Ebü'l-Muzaffer Sem'ânî, *Qavâti'u'l-edille fi'l-uşûl*, thk. Muhammed Hasen İsmail eş-Şâfiî (son) (Beyrut: Dârü'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1999), 2/45-47.

³² Konu hakkında konuşan İbn Teymiyye (ö. 728/1328) selef ve halef pek çok sünnî âlimin tahsîn ve takbîh hususunun akli olduğunu düşündüğünü ancak diğer i'tizâl görüşlerine karşı çıktığını söylemiştir. Ayrıca bu şekilde düşünen âlimleri sıralarken Kaffâl eş-Şâşî'nin ismini de zikretmiştir. İbn Teymiyye, *er-Red ale'l-Mantıkıyyîn*, 420-421.

³³ Kaffâl eş-Şâşî, *Mehâsinü's-Şerî'a*, 17.

³⁴ Kaffâl eş-Şâşî, *Mehâsinü's-Şerî'a*, 29.

zorundadır.³⁵ Çünkü Peygamber'in gönderildiği toplumlar iki kısımdır. İlki; asıl ve maksat olarak isimlendirdiği elçinin içinde bulunduğu toplum iken ikincisi ise fer' ve tebea olarak bu insanların dışında kalanlardır. Kaffâl eş-Şâî birinci grup insanlara davet ulaşıp sabit olunca artık farklı coğrafyada yaşayan dili ya da ırkı muhtelif bütün insanlara da aynı davetin sabit olacağını söylemiştir. Zira her kavme ve zamana bir elçi göndermenin manası yoktur. Dolayısıyla elçinin gönderilmesinden sonra diğer insanlardan aynı derecede sorumlu olmaktadır.³⁶ Bundan dolayı belli bir topluma gönderilmiş olsalar da diğer insanların da nübüvvetin ispatını tasdik etmesi elçiler mucize göstermişlerdir. Hz. Peygamber'in belâgat sahasında, Hz. İsa'nın tıp, Hz. Musa'nın ise sihir konusunda yaşadıkları dönemde mucize gösterip kendisinden sonraki insanları ilzam etmesi bu şekildedir. Ayrıca âyette bildirilen "İşte bu Kur'an bana, onunla sizi ve eriştiği herkesi uyarayım diye vahyolundu."³⁷ ifadesini de eş-Şâî delil olarak sunmuştur.³⁸

Kaffâl eş-Şâî'ye göre Hz. Peygamber'in örfüne binaen bütün mü'minlerin sorumlu olduğu meseleler hem ibadet hem de muamelat konularında bulunmaktadır. Örneğin ibadet için temizlenmek³⁹, koku sürünmek, Cuma günü yıkanmak ya da Ka'be'ye tâzim etmek gibi pek çok davranış Cahiliye örfünde bilinen durumlardır.⁴⁰ Muamelat meselelerinde ise evlilikte şahit tutmak ya da üvey anne ile evlenilmemesi gibi pek çok örnek zikredilmektedir.⁴¹ Kaffâl eş-Şâî, helal ve haram meselelerinde de Arap örfünün esas alındığını ve diğer ümmetlerin bu şekilde sorumlu olduğunu söylemiştir. Örneğin Kaffâl eş-Şâî'ye göre filin köpek dişlere sahip olmasıyla beraber Arapların bilmediği bir hayvan olarak kendisinden öğrenmeleri fil hakkında tahrim hükmü vermeye sebep olmuştur.⁴² Bu anlamlarıyla Kaffâl eş-Şâî akla, hisse ve güzel ahlaka muvafık olan örfü, sünnetin oluşumunda etkin görse de mutlak bağlayıcı olarak değil arka planda etkisi olan delil olarak ifade etmekte ve bu örfü yalnızca vahyin oluşum süreci ile sınırlandırmaktadır.

Kaffâl eş-Şâî, örf dikkate alınarak vaz' edilen hükümlerin, çoğunluğa binaen şeriat koyulduğunu ve aykırı durumların istisna kabul edileceğini söylemiştir. İbadetler ve muamelat ile ilgili hususlar hikmet bağlamında hep bu şekildedir. Örneğin hadislerde kadınların aklının noksan olduğu belirtilmiş⁴³ olsa da bu durum Arap coğrafyasına ve çoğunluğa uygun olan durumdur. Halbuki

³⁵ Kaffâl eş-Şâî, *Mehâsinü's-şerî'a*, 38.

³⁶ Furat Akdemir, *Fetânet Sıfatı Bağlamında Hz. Peygamber'in Örnekliliği Meselesi* (Ankara: İlâhiyat Yayınları, 2018), 43-46.

³⁷ *Kur'an-ı Kerîm Meâli*, çev. Halil Altuntaş, Muzaffer Şahin (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2011), el-En'âm 6/19.

³⁸ Kaffâl eş-Şâî, *Mehâsinü's-şerî'a*, 41-42.

³⁹ Kaffâl eş-Şâî, *Mehâsinü's-şerî'a*, 48.

⁴⁰ Kaffâl eş-Şâî, *Mehâsinü's-şerî'a*, 49; Ayrıca bk. Emine Gümüş Böke, "Cahiliye Döneminde Kadın", *Toplum, Din ve Kadın* (Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık, 2022), 20.

⁴¹ Kaffâl eş-Şâî, *Mehâsinü's-şerî'a*, 274, 284.

⁴² Kaffâl eş-Şâî, *Mehâsinü's-şerî'a*, 219; Diğer örnekler için bk. Ömer Yılmaz, "Kaffal Şâî'de Arabî Örf Anlayışı", *Dicle Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 2/15 (2013), 263-290.

⁴³ Muhammed b. İsmâil Buhârî, *el-Câmiu's-sahîh* (Şam: Dâru İbn Kesir, 1993), "Hayz" 6.

tikel bağlamda erkeklerden daha akıllı bir kadının olması akla uzak değildir.⁴⁴ eş-Şâşî bu şekilde şeriat kılınan amellerin akla ve örfe aykırı olmadığını ifade etmektedir.⁴⁵ Bu bağlamda Hz. Peygamber'in yapmış olduğu davranışların şeriatta önemli yeri olduğundan bahseden eş-Şâşî, "Nafile bağlamında yapmış da olsa Hz. Peygamber'in nadiren terk ettiği ameller, ümmeti için daha değerlidir," demiştir.⁴⁶ Zira nafile ya da farz olsun her ibadetin amacı Allah'a olan şükrün eda edilmesidir. Hz. Peygamber de Allah'ın en iyi bilen kimse olduğu için onun davranışları başkalarınınkinden öndedir.⁴⁷ Dolayısıyla Hz. Peygamber'in devamlı yaptığı namazları cemaati ile kılması, sabah namazından önce kıldığı iki rekât namaz ya da vitir namazı gibi örneklerde görüldüğü üzere bu ameller sünnet olarak kabul edilmiştir.⁴⁸

3. Kaffâl eş-Şâşî'nin Hadisçiliği

Çalışmanın mihverini oluşturan bu bölümde Kaffâl eş-Şâşî'nin hadisçiliği üç adımda incelenecektir. Hadis ilmi konusunda eş-Şâşî'nin düşüncelerini araştırmak yalnızca görüş ya da eserleri üzerinden değil hadis ilmi ile bağlantısı olan her detaya bakmak ile mümkün olmaktadır. Dolayısıyla eş-Şâşî'nin hayatında yaptığı rihleler, eserlerinde kullandığı rivayetler ya da hocalarından naklettiği hadisler kendisinin hadisçiliğini anlamaya yardımcı olmaktadır. Hayatı ve eserleri olarak iki ana başlık altında ele alınan bu bölümde ayrıca başka kaynaklarda kendisine ait olan görüşleri de incelenecektir.

3.1. Kaffâl eş-Şâşî'nin Hayatının Hadis İlmi Açısından Değerlendirilmesi

Kaffâl eş-Şâşî'nin hayatında incelemiş olduğumuz hadis hocaları, öğrencileri, rihleleri gibi pek çok bilgi konuyu ilgilendirmektedir. Ancak bu konuda direkt bilgi alacağımız ana kaynaklarının kayıp olması nedeni ile hocaları hakkında fazla bilgiye sahip değiliz. Ayrıca terâcim kitaplarında da eş-Şâşî'nin tüm hocalarına değinmeksizin sadece en önemli hocaların isimleri zikredilir. Kaynaklarda detaylı olmasa da en azından Kaffâl eş-Şâşî'nin hangi hocadan nerede ilim aldığı ya da hangi talebesine nerede ilim aktardığı ifade edilmektedir.⁴⁹ Bu da eş-Şâşî'nin Ehl-i Hadîs ulemâsı gibi rihlelere çıktığını ve hadislere bakışının bid'at ehli gibi olmadığına bir işarettir. Yine Kaffâl eş-Şâşî'nin detay vermemekle beraber rivayet aldığı hocaları ile nerede görüşüğünü haber vermesi dikkat çekmektedir.⁵⁰

İlk olarak incelememiz gereken ilim hayatının canlı olduğu Kaffâl eş-Şâşî'nin memleketi Şâş'tır.⁵¹ Zira ömrünün çoğunu burada geçiren eş-Şâşî'nin şehrin hâkim olan ilim anlayışından

⁴⁴ Kaffâl eş-Şâşî, *Mehâsinü's-şerî'a*, 39; Ayrıca bk. Emine Gümüş Böke, "İslâm'da Kadın ve Hakları", *Sosyal Bilimlerde Güncel Araştırma ve İncelemeler II*, ed. Sadık Erol ER - Abdullah BALCIOĞULLARI (Ankara: Akademisyen Kitabevi, 2022), 242.

⁴⁵ Kaffâl eş-Şâşî, *Mehâsinü's-şerî'a*, 34.

⁴⁶ Kaffâl eş-Şâşî, *Mehâsinü's-şerî'a*, 37.

⁴⁷ Kaffâl eş-Şâşî, *Mehâsinü's-şerî'a*, 37.

⁴⁸ Kaffâl eş-Şâşî, *Mehâsinü's-şerî'a*, 36.

⁴⁹ Adnan b. Zâyed el-Fehmî, *Kaffâl eş-Şâşî ve İshâmatühü'l-İlmiyye*, 41-66.

⁵⁰ Muhammed b. Ali Kaffâl eş-Şâşî, *Şemâilü'n-Nübüvve* (Riyâd: Dârü't-tevhidi li'n-neşr, 2015), 143.

⁵¹ Abdülkerîm b. Muhammed es-Sem'ânî, *el-Ensâb* (Haydarabad: Dairetu'l-Maarifi'l-Osmaniyye, 1992), 8/13-16.

etkilenmemiş olması düşünülemez. Mâverâünnehr bölgesinde etkin olan Hanefî düşüncesi Şâş'ta da yaygın haldedir ve bu düşüncenin hadislere bakışı son derece müspettir. Ayrıca Ehl-i Hadîs mensubu olarak da pek çok kimse bu şehirde bulunmuş ve eş-Şâşî'nin hocaları arasında zikredilmiştir. Öyle ki eş-Şâşî ilk olarak bölgesinde bulunan hadis âlimlerinden ders almıştır.⁵² Kendisinin Ebû Ali el-Hasen b. Sâhib eş-Şâşî ile Ebû'l-Leys Nasr b. Hâtim b. Bekr eş-Şâşî gibi Şâşî nisbeli pek çok hocasının olması da buna delildir.⁵³

Kaffâl eş-Şâşî ilim geleneğine uygun olarak önce memleketindeki hocalardan Kur'an, hadis ve fıkıh gibi temel ilimleri öğrenmiş daha sonra özel olarak hadis yolculuğuna çıkmıştır. Döneminde en çok rihle yapan kimselerden sayılması konumuz açısından önemlidir.⁵⁴ Bu yolculukları çoğu zaman ilim talebi için olmakla beraber Hac ya da cihad için de farklı şehirlere gitmiştir.⁵⁵ Bu şehirlerde pek çok âlimle karşılaşmış ve yalnızca hadis hocalarından değil, daha çok farklı alanlarda bilinen hocalardan da hadis rivayetinde bulunmuştur. Örneğin Kaffâl eş-Şâşî kendisinden fıkıh dersleri aldığı Ebû Zeyd el-Faşânî'den (ö. 371/981) aynı zamanda hadis dinlemiştir.⁵⁶ Ayrıca çok rihle yapmasının katkısı olarak hadisçilerin her dönem övündüğü âlî isnatlara sahip olmakla da kendisinden sonraki âlimler tarafından sitayişle bahsedilmiştir.⁵⁷ Bu yolculuklar Horasan, Hicaz, Irak ve Suriye gibi pek çok ilim diyarına yapılmıştır.⁵⁸ eş-Şâşî ilk rihlesini Mâverâünnehr'in dışında bulunan Horasan şehirlerinden Nîsâbur'a yapmıştır. Bu şehirde meşhur hadisçilerden İbn Huzeyme (ö. 311/924) başta olmak üzere pek çok önemli âlimden istifade etmiştir.⁵⁹ Kaffâl eş-Şâşî'nin hadis talebine olan merakını da anladığımız bu yolculuklarından bahseden meşhur talebesi Hâkim en-Nîsâbûrî (ö. 405/1014), Kaffâl eş-Şâşî'nin defalarca Nîsâbur'a geldiğini daha sonra ise kendisi ile Buhâra'da buluştuklarını aktarır.⁶⁰ eş-Şâşî'nin ilerleyen yaşına rağmen rihlelere devam ettiğini ifade eden en-Nîsâburî hem hocasından hadis yazmış hem de eş-Şâşî'ye rivayet nakletmiştir.⁶¹

Kaffâl eş-Şâşî ilim yolculuğunda hicrî 309 yılında Bağdat'a yönelmiştir.⁶² Başta Muhammed b. Cerîr et-Taberî (ö. 310/923) ve İbn Ebî Dâvûd es-Sicistânî (ö. 316/929) gibi pek çok âlimden rivayette

⁵² Ebû Ya'lâ el-Halîlî, *el-İrşâd fî ma'rifeti 'ulemâ'i'l-hadîs* (Riyad: Mektebetü'r-Ruşd, 1989), 3/978.

⁵³ el-Halîlî, *el-İrşâd*, 3/985; Ebû Bekr Muhammed b. Ahmed Şâşî, *Hilyetü'l-'ulemâ' fî ma'rifeti mezâhibi'l-fukahâ'* (Amman: Mektebetü'r-Risâleti'l-Hadîsiyye, 1988), 1/32.

⁵⁴ Talebesi Hâkim'in hem âlim hem de pek çok rihleye çıktığını söylediği hocası eş-Şâşî hakkında Ebû Abdullah el-Halîmî'nin (ö. 403/1012) de "Üstadımız Kaffâl eş-Şâşî yaşadığı asırda tanıdığım en bilgili âlimdir." demiştir. Tâceddin es-Sübkî, *Tabakâtü's-Şâfiyyeti'l-Kübrâ* (Mısır: Dârü Hicr, 1993), 3/200.; İbn Kesîr, *Tabakâtü's-Şâfiyyîn*, 300.

⁵⁵ Adnan b. Zâyed el-Fehmî, *Kaffâl eş-Şâşî ve İshâmatühü'l-İlmiyye*, 50-51.

⁵⁶ Takıyyüddîn Ebû Bekr Hisnî, *el-Kavâ'id* (Riyad: Mektebetü'r-Ruşd, 1997), 1/429.

⁵⁷ Zira kendisi İmam Müzenî'nin bir rivayetine ihtiyaç duyduğu için yolculuğa çıkmıştır. es-Sem'ânî, *el-Ensâb*, 12/227.

⁵⁸ Adnan b. Zâyed el-Fehmî, *Kaffâl eş-Şâşî ve İshâmatühü'l-İlmiyye*, 42.

⁵⁹ es-Sübkî, *Tabakâtü's-Şâfiyyeti'l-Kübrâ*, 3/201; Adnan b. Zâyed el-Fehmî, *Kaffâl eş-Şâşî ve İshâmatühü'l-İlmiyye*, 44.

⁶⁰ es-Sübkî, *Tabakâtü's-Şâfiyyeti'l-Kübrâ*, 3/201.

⁶¹ Sübkî, *Tabakâtü'l-Şâfiyyeti'l-Kübrâ*, 3/201.

⁶² es-Sübkî, *Tabakâtü's-Şâfiyyeti'l-Kübrâ*, 3/201.

bulunmuştur.⁶³ Bunların dışında Kûfe'de Abdullah b. Zeydân'dan⁶⁴, Cezîre'de Ebû Urve, Şam'da ise Ebû Cehm'den rivayeti bulunmaktadır.⁶⁵ Yine Kaffâl eş-Şâî'nin 350 yılı civarında Kazvin şehrine gittiği ve burada ilim meclisinde bulunup hem hadis yazdığı hem de pek çok öğrenciye rivayet naklettiği aktarılmıştır.⁶⁶ Bu yolculuk Kaffâl eş-Şâî'nin ömrünün sonlarında olduğunu göstermektedir ki kendisinin ilim talebine ne derece düşkün olduğuna işaret etmektedir. Zira bu yolculuklar sayesinde hem pek çok hocaya talebelik yapmış hem de kendisinden belli öğrenciler rivayet nakletmiştir.

3.2. Kaffâl eş-Şâî'nin Eserlerinin Hadis İlmi Açısından Değerlendirilmesi

Kaffâl eş-Şâî'nin günümüze ulaşan iki eserine ulaşabildiğimizden dolayı araştırma imkânı bulduğumuz çalışmalar sınırlı kalmıştır. Her ne kadar kaynaklar hadis sahasında pek çok çalışmasından bahsetmiş olsa da bu eserler ya günümüze ulaşmamış ya da eserlerin Kaffâl eş-Şâî'ye isnadında şüphe duyulmuştur. eş-Şâî'ye nispeti sabit olan ve hadis sahasına giren çalışmaları içerisinde Hz. Peygamber'in binden fazla mucizesini topladığı bir eseri olduğu bilinmektedir.⁶⁷ Yine günümüze ulaşmayan ancak eş-Şâî'ye aidiyetinde şüphe edilmemiş hadis ilmiyle bağlantılı bir başka çalışması *Delâ'ilü'n-nübüvve* adlı eseri bulunmaktadır.⁶⁸ Bir başka çalışması olarak Hz. Peygamber'e ait veciz sözlerin derlendiği *Cevâmi'u'l-kelim fi'l-hadîs mine'l-mevâ'iz ve'l-hikem* adlı eser ise kaynaklarda Kaffâl eş-Şâî'ye nispet edilse de⁶⁹ yapılan araştırmalarda Müttakî el-Hindî'ye (ö. 975/1567) ait olduğu ifade edilmiştir.⁷⁰ Kaffâl eş-Şâî'nin görüşleri farklı kaynaklarda aktarılmış olsa da bu bölümde öncelikle günümüze ulaşan iki eseri üzerinden değerlendirme yapılacaktır. Ele alacağımız *Mehâsinü's-şerî'a* ve *Şemâil* adlı eserler içerik bakımından birbirinden farklıdır. Bu sebeple ayrı başlıklar altında müstakil olarak Kaffâl eş-Şâî'nin hadisçiliği incelenecektir.

3.2.1. Mehâsinü's-şerî'a'da Kaffâl eş-Şâî'nin Hadisçiliği

Mehâsinü's-şerî'a fi fûrû'i's-Şâfi'iyye adlı esere bakıldığında eserin mukaddimesinde açık bir şekilde olmasa da Kaffâl eş-Şâî'nin Şîî-İsmâîlî düşüncesine karşı cevap sadedinde açıklamalarda bulunduğu görülmektedir. Bu da eserin bâtinî anlam arayışında bulunan kimselere karşı hükümlerin hikmetini ortaya koyma amacıyla oluşturulduğunu göstermektedir.⁷¹ Diğer mezheplerin görüşlerini de aktarmış olsa da genel olarak belli bir isim vermemiş ve eleştiri yöneltmemiştir.⁷² Erken dönemde

⁶³ Adnan b. Zâyed el-Fehmî, *Kaffâl eş-Şâî ve İshâmatühü'l-İlmiyye*, 45.

⁶⁴ Ebû'l-Kâsım Abdülkerîm b. Muhammed b. Abdilkerîm er-Râfiî, *et-Tedvîn fi ahbâri Kazvîn* (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, ts.), 1/458; Adnan b. Zâyed el-Fehmî, *Kaffâl eş-Şâî ve İshâmatühü'l-İlmiyye*, 47.

⁶⁵ Nevevî, *Tehzîbü'l-esmâ*, 2/281.

⁶⁶ er-Râfiî, *et-Tedvîn fi ahbâri Kazvîn*, 1/458.

⁶⁷ er-Râfiî, *et-Tedvîn fi ahbâri Kazvîn*, 1/458.

⁶⁸ Nevevî, *Tehzîbü'l-esmâ*, 2/281.

⁶⁹ Kâtib Çelebi, *Keşfü'z-zunûn* (Beyrut: Dâru lhyâi't-Türasi'l-Arabi, 1941), 1/611.

⁷⁰ Kallek, "Kaffâl", 24/147.

⁷¹ Ayrıca bölgede bu bağlamda daha önce Hakîm et-Tirmizî'nin de (ö. 320/932) çalışmaları olduğu bilinmektedir. Abdülfettâh Abdullah Bereke, "Hakîm et-Tirmizî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1997), 15/198-199.

⁷² Kaffâl eş-Şâî, *Mehâsinü's-şerî'a*, 67.

oluşturulması ve temizlik bölümünden cezalara kadar geniş ve sistematik biçimde ele alınan eserde pek çok rivayete yer verilmiştir. Reddiye yapılan fırkanın rivayetleri delil olarak telakki etmemesi sebebiyle öncelik âyet ve aklî çıkarımlara verilmiştir. Konu hakkında âyetin ya da kıyasın olmadığı meselelerde rivayetler birincil olarak kullanılabilmiştir. Özellikle taabbudî konularda Kaffâl eş-Şâî'nin teslimiyetçi bir tavır sergilediği görülmektedir. Bu bağlamda ibadetlerin Yaraticı ile kul arasındaki ilişkisine değinen Kaffâl eş-Şâî her hükmün hikmeti de barındırdığını ifade etmiştir. Bu bağlamda Hz. Peygamber'den nakledilen haberlerde ümmetin uygulaması olan hususları şeriat ya da sünnet olarak tavsif etmiştir. Ancak nakledilen bir hadis varsa bunu haber olarak aktarmıştır. Bu anlamı ile amel edilen hususlarda sünnet terimini kullanmaya gayret göstermiştir.⁷³

Hz. Peygamber'in sünneti ile örf arasındaki ilişkiden yoğun bir şekilde bahsedilmiştir ki ruhsatlarda da örfün durumu dikkate alınmıştır.⁷⁴ Örneğin içerisinde tâzim anlamını taşıması noktasında ortak olmasına rağmen Mushaf'a dokunmak için abdest gerekirken Kur'an okumak için abdest gerekmemektedir. Kaffâl eş-Şâî, Hz. Peygamber döneminde insanların genellikle Kur'an'ı Mushaf'tan okuyarak değil, ezberden dinleyerek aldıklarını söyler. Dolayısıyla çok kere tekrar edilen kıraat hususunda abdest almak meşakkat olacağından ruhsat olarak abdestsiz Kur'an okunmaya cevaz verilmiştir. Ancak Mushaf'a dokunmak hususunda böyle bir zorluk yoktur. Yine cünüp kimsenin ezberinden de olsa kıraatinin yasak edilmesi ortada bir zorluğun olmamasından kaynaklanmaktadır.⁷⁵

Kaffâl eş-Şâî eserinde pek çok rivayeti delil olarak sunmuş olsa da kullanılan bu rivayetler senedli biçimde değildir. Rivayetin merfû olduğunu söylemesi gibi nadiren bazı bilgiler verse de çoğu zaman hadisi nakleden sahâbeyi dahi zikretmemektedir. Genel olarak şeriat, haber ya da sünnet ifadelerini kullanarak rivayetleri nakletmiştir. Eserin tahkikli neşrinden anlaşıldığı üzere rivayetler genel olarak Kütüb-i Sitte başta olmak üzere muteber hadis kaynakları içerisinde yer almaktadır. Ancak yapılan incelemelerde rivayetlerin bizatihi aynısının değil, aslının bu eserlerde bulunduğu görülmektedir.⁷⁶ Zaten Kaffâl eş-Şâî de eserinde bazen rivayeti aktardıktan sonra haberin lafzının tam olarak bu şekilde gelmediğini ancak mananın sabit olduğunu belirtmiştir.⁷⁷

3.2.2. Şemâ'ilü'n-Nübüvve'de eş-Şâî'nin Hadisçiliği

3.2.2.1. Râvileri Bakımından Eserin İncelenmesi

Diğer eserine nazaran Kaffâl eş-Şâî'nin sened ya da metin bakımından hadisçiliğini Şemâ'il eserinde daha net görebilmekteyiz. Ayrıca bu eserde Kaffâl eş-Şâî'nin naklettiği ve günümüze ulaşmayan hem eser hem de rivayetler mevcuttur. Bu bakımdan Şemâ'il'in önemi daha da artmaktadır. Şemâ'il eserinde görüldüğü üzere Kaffâl eş-Şâî'nin Şâş bölgesinde bulunan pek çok hocası vardır.

⁷³ Kaffâl eş-Şâî, *Mehâsinü's-şerî'a*, 506-508.

⁷⁴ Kaffâl eş-Şâî, *Mehâsinü's-şerî'a*, 63.

⁷⁵ Kaffâl eş-Şâî, *Mehâsinü's-şerî'a*, 50.

⁷⁶ Buhârî, *el-Câmiu's-sahîh*, "Enbiyâ" 12 (No: 3184).

⁷⁷ Kaffâl eş-Şâî, *Mehâsinü's-şerî'a*, 44.

Ayrıca bu hocalar içerisinde Hanefî olanlar da mevcuttur. Bu eserinde 64 farklı hocadan 766 rivayet aldığını gördüğümüz Kaffâl eş-Şâşî'nin hadisleri senedli bir şekilde naklettiği görülmektedir. Öncelikli olarak *Mehâsinü's-Şerî'a*'da söylediğimiz gibi bu eserde de nakledilen rivayetler pek çok farklı kaynaktan bulunmaktadır. Ancak *Mehâsinü's-Şerî'a'nın* aksine bu rivayetlerde sened nakledildiği için Kaffâl eş-Şâşî'nin hocalarına ulaşma imkânı sağlayabiliyoruz. Bu hocalar arasında İbn Ebû Dâvûd ya da Heysem b. Küleyb gibi hocaları vasıtasıyla özellikle Kütüb-i Sitte içerisindeki eserlere ulaştığını anlayabiliriz. Zira Kaffâl eş-Şâşî'nin Heysem'den aktardığı rivayetlere baktığımızda da bir sonraki ravînin İmam Tirmizî olduğu görülmektedir. Bununla beraber kimi zaman Kaffâl eş-Şâşî hocasını zikretmeden *Kale Ebû İsâ* diyerek Tirmizî'nin görüşlerine yer vermektedir.⁷⁸ Kimi zaman ise babın sonunda istişhad amaçlı olarak Tirmizî'nin görüşüne Heysem b. Küleyb başta olmak üzere çeşitli hocaları ile ulaştığına işaret etmektedir.⁷⁹ Ancak rivayetin senedinde genellikle Tirmizî'den sonrası yoktur. Ya da rivayet Hz. Peygamber'e ulaşmadan bir râvide son bulmaktadır.⁸⁰ Bu da muhtemelen Kaffâl eş-Şâşî'nin sened ya da metinde şüphesi olması sebebiyle hataya düşmemek için yalnızca mana bakımından destek amaçlı rivayeti nakletmiş olabileceğini göstermektedir.⁸¹ Ayrıca Kaffâl eş-Şâşî, Heysem'in başka hocaları vasıtasıyla Ahmed b. Hanbel gibi önemli isimlere de ulaşmıştır.⁸² Yine Mâverâünnehir'in muhaddisi olarak bilinen Ömer b. Muhammed b. Büceyr (ö. 312/925) gibi muhaddisler aracılığıyla Kütüb-i Sitte musanniflerine ulaşmıştır.⁸³

3.2.2.2. Metin ve Sened Bakımından Eserin incelenmesi

Kaffâl eş-Şâşî'nin *Şemâ'il*'ine baktığımız zaman kendisinin yalnızca bir nâkil olmadığını bunun yerine tenkit ve tahlilleri olan bir muhakkik olduğu görülmektedir.⁸⁴ Asılların dışında istişhad amaçlı temriz sığası ile rivayet nakletmiş ve sened zikretmeden kaynağına işaret etmiştir.⁸⁵ Farklı semâ lafızlarını kullanmakla beraber bâb altında ayrı senedleri zikrederek yakın manaya gelen rivayetleri toplamıştır. Metin bakımından nakledilen küçük ihtilaflara dahi değinerek metin şeması oluşturmaya çalışmıştır.⁸⁶ Yine senedler arasında lafzın hangi râviye ait olduğunun belirtilmesi,⁸⁷ aynı metne ait farklı senedin tahville ortaya koyulması⁸⁸ ya da rivayetler arası tercihlerin yapılması gibi konularda titiz davranmıştır. Örneğin Hz. Peygamber'in yirmi tel beyaz saçı olduğunu haber veren rivayeti zikredilebilir. Kaffâl eş-Şâşî'nin dört farklı hocasından tek lafızla zikrettiği rivayette lafzın ilk sırada

⁷⁸ Kaffâl eş-Şâşî, *Şemâ'ilü'n-Nübüvve*, 117.

⁷⁹ Kaffâl eş-Şâşî, *Şemâ'ilü'n-Nübüvve*, 159.

⁸⁰ Kaffâl eş-Şâşî, *Şemâ'ilü'n-Nübüvve*, 161.

⁸¹ Kaffâl eş-Şâşî, *Şemâ'ilü'n-Nübüvve*, 153.

⁸² Kaffâl eş-Şâşî, *Şemâ'ilü'n-Nübüvve*, 109, 140.

⁸³ Kaffâl eş-Şâşî, *Şemâ'ilü'n-Nübüvve*, 114.

⁸⁴ *Şemâ'ilü'n-Nübüvve* için bk. İbrahim Saylan, "Şemâ'il Literatürü", 332-334.

⁸⁵ Kaffâl eş-Şâşî, *Şemâ'ilü'n-Nübüvve*, 130.

⁸⁶ Kaffâl eş-Şâşî, *Şemâ'ilü'n-Nübüvve*, 140.

⁸⁷ Kaffâl eş-Şâşî, *Şemâ'ilü'n-Nübüvve*, 108.

⁸⁸ Kaffâl eş-Şâşî, *Şemâ'ilü'n-Nübüvve*, 148.

adı geçen hocası Ömer b. Muhammed'e ait olduğu haber verilmiştir. Ayrıca sened içerisinde ismi geçen Yahyâ b. Adem'i diğer üç hoca zikretmemiştir. Dört hoca içerisinden yalnızca İbn Sâid rivayetinde "Haddesena Şerik" ibaresi varken diğer hocaların rivayeti "an Şerik" şeklinde gelmiştir. Kaffâl eş-Şâî'nin aktardığı rivayet lafzı Ömer b. Muhammed'e ait olsa da senedde "Haddesena Şerik" ibaresiyle İbn Sâid rivayetini zikretmiştir.⁸⁹

Kaffâl eş-Şâî aynı zamanda naklettiği isnadlar arasındaki farklılıklardan bahsetmiştir. Bunlar arasında rivayetin râvilerinin tespit edildiği görülse de Kaffâl eş-Şâî illetler hakkında açıklama yapmamıştır. Hz. Peygamber'in boyunun uzunluğu hakkında naklettiği rivayetlerin senedini burada örnek verebiliriz.

أخبرنا أبو عروبة نا أبو معمر نا أبو داود نا قيس نا عن عبد الملك بن عمير عن نافع بن جبير بن مطعم عن أبيه

قال كان النبي ليس بالطويل ولا بالقصير⁹⁰

أخبرنا أبو عروبة عقيبه نا عبدة بن بن عبد الله نا يزيد بن هارون نا شريك عن عبد الملك بن عمير عن نافع

بن جبير بن مطعم عن أبيه عن علي مثله في نعت النبي⁹¹

Hz. Peygamber'in bedeninin özelliği adıyla bâb başlığı açan Kaffâl eş-Şâî toplamda on iki rivayet nakletmiştir. Babın ilk hadisindeki isnad zincirinde de Şerik b. Abdullah – Abdumelik b. Umeyr – Nâfi b. Cübeyr b. Mut'im bulunmaktadır. Nâfi bu rivayette de rivayeti babasından değil Hz. Ali'den almaktadır. Zira örnek olarak sunduğumuz yukarıdaki rivayetlerin ilkinde Nâfi'nin babası Cübeyr b. Mut'im (ö. 59/678-79) sözü nakleden kişi iken diğer rivayette ise söz Hz. Ali'ye aittir. Bundan sonra nakledilen rivayetlerin ikisinde de söz Hz. Ali'ye aitken Nâfi'nin babası Cübeyr b. Mut'im'in ismi geçmemektedir.⁹² Ayrıca Nâfi'nin öğrencisi 41. ve 42. rivayette Abdumelik b. Umeyr iken 43. ve 44. rivayette Osman b. Abdullah b. Hüzmüzdür. 43. rivayet metin bakımından yukarıda naklettiğimiz 41. ve 42. rivayetlere çok yakın olmasına rağmen hem sened hem de metindeki farklılığa işaret etmek için Kaffâl eş-Şâî'nin taktîye başvurmadığı da görülmektedir. Ayrıca 44. rivayet de senedin benzerliğine rağmen metnin bir bölümü aktarılmış olup bazı râviler tarafından taktî yapıldığı anlaşılmaktadır. Sonuç olarak Kaffâl eş-Şâî aynı manada nakledilen rivayetleri bir bâb altında toplarken 41. rivayette Nâfi'nin babası Cübeyr b. Mut'im'in sözü olarak aktarılan rivayet hususunda mahfuz olan şeklin Hz. Ali'ye ait olması gerektiğini belirtmiştir. Zira bâb altında nakledilen diğer rivayetlerde de genel olarak Hz. Ali'nin ismi geçmektedir.⁹³ Kimi zaman ise Kaffâl eş-Şâî aynı bâb altında istihsad bağlamında rivayetleri naklederken merfû rivayetler ile beraber mürsel ya da munkatî rivayetler varsa bunlar

⁸⁹ Kaffâl eş-Şâî, *Şemâilü'n-Nübüvve*, 152.

⁹⁰ Kaffâl eş-Şâî, *Şemâilü'n-Nübüvve*, 125 (No. 41).

⁹¹ Kaffâl eş-Şâî, *Şemâilü'n-Nübüvve*, 125 (No. 42).

⁹² Kaffâl eş-Şâî, *Şemâilü'n-Nübüvve*, 125-126.

⁹³ Kaffâl eş-Şâî, *Şemâilü'n-Nübüvve*, 127-136.

merfû rivayetlerden sonra belirtilerek isnaddaki illete işaret etmiştir.⁹⁴ Kaffâl eş-Şâşî bazı senedlerde genele aykırı olarak nakledilen sened varsa buradaki illete de işaret etmiştir.⁹⁵ Bu noktalarda herhangi bir açıklama yapmamış olsa da merfû haberlerin önce gelmesi ve sayı bakımından daha çok olması gibi sebeplerden ötürü Kaffâl eş-Şâşî'nin görüşünün hangi yönde olduğu anlaşılabilir.

Kaffâl eş-Şâşî, rivayeti konularına göre ayırmak anlamında taktîlere başvurmamaya özen göstermiştir. Ayrıca metin bakımından muhtasar nakledilen rivayeti haber vermiştir.⁹⁶ Bu durumu bâb başlığında dile getirmiş ve daha önce geçmesine rağmen rivayeti tam olarak nakletmiştir.⁹⁷ Kimi zaman ise naklettiği rivayetlerin metni aynı ise buna “mislehu” “bizâlike” gibi lafızlarla işaret etmiştir.⁹⁸ Ancak kimi yerlerde rivayet daha önce kendi eserinde nakledilmişse buna yalnızca işaret etmiştir.⁹⁹ Ancak rivayetin metninde farklılık varsa Kaffâl eş-Şâşî buna işaret etmiş hadisin metni ve senedini nakletmemiştir.¹⁰⁰ Hadisçilerin yaptığı gibi hocasının ismini tam olarak vermiş ise de onların isimlerini kısa olarak zikretmiştir.¹⁰¹ Hz. Peygamber'e isnad edilmeyen rivayetleri naklederken yalnızca haber ifadesini kullanırken yine temriz sîgasını tercih etmiş ve birincil delil olarak bu tür haberleri ele almamıştır.¹⁰²

Edebî yönü güçlü olan Kaffâl eş-Şâşî şiir ve Arap dilinin inceliklerini de rivayetlerin arasını bulma hususunda kullanmış ve metin bağlamında eserinde pek çok değerlendirme yapmıştır. Birbirine zıt olarak görünmese bile rivayetler arasında bazı açıklamalarda bulunmuştur. Burada farklı bir üslup ile rivayetleri aktardıktan sonra değil öncesinde kendi görüşünü aktarmıştır. Bir anlamda bâb başlığında görüşünü aktaran hadisçilerin yaptığı gibi hareket edilmiştir. Örneğin Hz. Peygamber'in vefat ettiği yaşı hakkındaki farklı rivayetleri aktarmadan önce ihtilaftan bahsetmiş ve 63 yaşı hakkında gelen rivayete “Bu daha sabittir.” anlamında وهو الاثبث ifadesini kullanmış ve diğer haberleri zayıf saymıştır.¹⁰³ Başka bir örnekte ise Hz. Peygamber'in nesebi konusunda dedelerinden Adnan'a kadar ittifak olduğundan bahseden Kaffâl eş-Şâşî, Adnan ile Hz. İbrahim (a.s) arasında ihtilaf olduğunu nakletmiştir. Hz. İbrahim öncesi hakkında ise itimada şayan herhangi bir bilgi olmadığını haber vermiştir.¹⁰⁴

Kaffâl eş-Şâşî bazı yerlerde ise *garîbu'l-hadîs* bağlamında metinde anlaşılması zor olan kelimelerin tefsiri bağlamında nakilleri aktarmıştır. Örneğin bunlardan birinde وهو لم تعبته ثجلة ibaresini

⁹⁴ Kaffâl eş-Şâşî, *Şemâilü'n-Nübüvve*, 349-350.

⁹⁵ Kaffâl eş-Şâşî, *Şemâilü'n-Nübüvve*, 295.

⁹⁶ Kaffâl eş-Şâşî, *Şemâilü'n-Nübüvve*, 215.

⁹⁷ Kaffâl eş-Şâşî, *Şemâilü'n-Nübüvve*, 129.

⁹⁸ Kaffâl eş-Şâşî, *Şemâilü'n-Nübüvve*, 343.

⁹⁹ Kaffâl eş-Şâşî, *Şemâilü'n-Nübüvve*, 89.

¹⁰⁰ Kaffâl eş-Şâşî, *Şemâilü'n-Nübüvve*, 134.

¹⁰¹ Kaffâl eş-Şâşî, *Şemâilü'n-Nübüvve*, 98,207.

¹⁰² Kaffâl eş-Şâşî, *Mehâsinü's-Şerî'a*, 37.

¹⁰³ Kaffâl eş-Şâşî, *Şemâilü'n-Nübüvve*, 114.

¹⁰⁴ Kaffâl eş-Şâşî, *Şemâilü'n-Nübüvve*, 91-92.

عظم البطن şeklinde açıklamıştır.¹⁰⁵ Başka bir örnekte ise Hz. Peygamber'e hediye edilen deve hakkında nakledilen rivayette geçen *وعليه خشاش من ذهب* ibaresi hakkında s açıklamasını aktarmıştır.¹⁰⁶

3.2.2.3. İmam Tirmizî ve Kaffâl eş-Şâşî'nin “Şemâ'il”lerinin Kıyaslanması

Daha önce de belirtildiği üzere hem coğrafya hem de hocaları bağlamında Kaffâl eş-Şâşî'nin, İmam Tirmizî'ye yakınlığı söz konusudur. Kaffâl eş-Şâşî konu ile alakalı günümüze ulaşmayan Ebû'l-Bahterî Vehb b. Vehb'in (ö. 200/815-16) kitabını elde ettiğini söylemiştir. Ancak eseri bu alanda daha meşhur olan İmam Tirmizî'nin *Şemâ'il'ine* benzemektedir.¹⁰⁷ Öncelikli olarak iki eser de bâblara ayrılmıştır. Bazı bâblar içerisinde tek rivayet olsa da iki eserde de onlarca rivayetin nakledildiği bâblar bulunmaktadır. Ancak Kaffâl eş-Şâşî'nin eserinde bazı bâblarda rivayetler nakledilmemiş yalnızca daha önce geçen rivayetlere işaret edilmiştir. Bu bâblar içerisinde benzer rivayetler nakledilmiş bâb başlıklarında bazı açıklamalar yapılmıştır. İçerdiği rivayet sayısı bakımından ise Tirmizî'nin eseri daha az hadis içermektedir. Kaffâl eş-Şâşî'nin eserinde farklı olarak bir mukaddime bölümü bulunmaktadır.¹⁰⁸ Tirmizî tahdîs lafzı olarak haddesena ibaresini kullanırken Kaffâl eş-Şâşî'nin eserinde bu lafızlar daha geniştir.¹⁰⁹ Rivayetler iki eserde de senedleri ile birlikte nakledilmiş olsa da kimi zaman Kaffâl eş-Şâşî rivayetleri aktardıktan sonra sened zikretmiştir.¹¹⁰ Tirmizî genel olarak râviler hakkında açıklama yapıp hüküm vermiş olsa da Kaffâl eş-Şâşî'de bu durum nadiren görülmektedir.¹¹¹ Metin ya da sened noktasında illetleri zikretmeleri iki eserde de çok değildir. Tirmizî'nin naklettiği rivayetler diğer eserlerinde olmasına rağmen bu konuda herhangi bir açıklama yapmazken Kaffâl eş-Şâşî *Delâ'il*'inde bulunan rivayetlere işaret etmiştir.¹¹²

3.3. Hadis Değerlendirmeleri

Kaffâl eş-Şâşî özellikle fikhî yönünün güçlü olması ile rivayetleri ele alırken senedle beraber metni de dikkate almıştır. Bu sebeple metin tenkidi içerisinde râvinin fakih olmasını rivayetin tercih sebebi gördüğü anlaşılmaktadır. Örneğin Hz. Peygamber'in beyaz saç teli hususunda Enes b. Mâlik'in (ö. 93/711-12) naklettiği rivayete aykırı gelen haberleri aktaran Kaffâl eş-Şâşî, Enes b. Mâlik'in haberini tercih etmiş ve bu durumu kendisinin daha iyi bileceğini söylemiştir.¹¹³ Rivayetler arasında bulunan zâhirî ihtilaflarda göstermiş olduğu tercihler onun fakih kimliğinin bir yansıması olarak

¹⁰⁵ Kaffâl eş-Şâşî, *Şemâ'ilü'n-Nübüvve*, 189.

¹⁰⁶ Kaffâl eş-Şâşî, *Şemâ'ilü'n-Nübüvve*, 412.

¹⁰⁷ Şemâ'il literatürü için bk. İbrahim Saylan, “Şemâ'il Literatürü”, 326-330.

¹⁰⁸ Kaffâl eş-Şâşî, *Şemâ'ilü'n-Nübüvve*, 59.

¹⁰⁹ Ebû İsâ Tirmizî, *eş-Şemâ'ilü'n-nebeviyye* (Mekke: Mektebetü't-Ticariyye, 1993), 47; Kaffâl eş-Şâşî, *Şemâ'ilü'n-Nübüvve*, 144.

¹¹⁰ Kaffâl eş-Şâşî, *Şemâ'ilü'n-Nübüvve*, 157-158.

¹¹¹ Kaffâl eş-Şâşî, *Şemâ'ilü'n-Nübüvve*, 134.

¹¹² Kaffâl eş-Şâşî, *Şemâ'ilü'n-Nübüvve*, 60.

¹¹³ Kaffâl eş-Şâşî, *Şemâ'ilü'n-Nübüvve*, 157.

düşünülebilir. Bu bağlamda Kaffâl eş-Şâşî'nin hadis değerlendirmelerinin tespit edilebileceği bazı örnekler bulunmaktadır.

- Hz. Peygamber'in Boya Kullanması

Hiz. Peygamber'in saç ve sakalının genel olarak siyah olup beyaz kıllarının sayılacak kadar az olduğu haber verilmiştir.¹¹⁴ Bundan dolayı bazı rivayetlerde Hiz. Peygamber'in belli boyalar kullandığı ifade edilmiştir. Ancak başka rivayetlerde ise Hiz. Peygamber'in üzerinde hiç beyaz saç görmediğini bildiren bir takım sahâbe Hiz. Peygamber'in boya kullanılmadığını söylemişlerdir. Konu hakkında öncelikle Hiz. Peygamber'in saç ve sakalına belli sayıda ak düştüğü bunların da aslı yağ olan güzel koku sürülünce görünmediği haber verilmiştir.¹¹⁵ Abdullah b. Ömer'in sakalını sarıya boyadığı ve Hiz. Peygamber'in de böyle yaptığını haber verdiği rivayeti aktaran Kaffâl eş-Şâşî daha sonra Hiz. Peygamber'in bütün sakalını değil yalnızca sakalın belli bir bölümünü boyadığını ifade etmiştir.¹¹⁶ Daha sonra nakledilen rivayetlerde Hiz. Peygamber'in saçını hiç boyamadığı şeklindeki rivayetler ile birlikte kına ve ketem ile boyadığına dair birbirine zıt haberler nakledilmiştir. Kaffâl eş-Şâşî rivayetlerin hepsinin doğru olduğunu söylemekle beraber esas olanın Enes b. Mâlik kanalıyla gelip Hiz. Peygamber'in koku sürdüğünde saç ve sakal renginin değişmesi hakkında söylediği husustur. Buna göre Hiz. Peygamber saç ya da sakalını boyamamış ancak yağlı koku sürmüştür. Başkaları ise Hiz. Peygamber'in bu halini görünce O'nun saç ya da sakalını boyadığını zannetmiştir. Konu hakkında Hiz. Âişe'den gelen rivayetlerde de Hiz. Peygamber'in ihramlı iken dahi koku sürdüğü ve günlerce eserinin kaldığı nakledilmiştir.¹¹⁷ Burada görüldüğü üzere Kaffâl eş-Şâşî metin incelemesini sened ile beraber yapmaktadır.

Hiz. Peygamber'in dış görünüşü ile ilgili Ashabın ifadeleri üzerine yapmış olduğu başka bir çıkarım Resûlullah'ın kaşları ile ilgilidir. Kaffâl eş-Şâşî'nin ilk olarak naklettiği rivayetlerde Hiz. Peygamber'in ince ve birbirinden ayrık kaşları olduğu haber verilmiştir. Ancak bazı rivayetlerde Hiz. Peygamber'in kaşlarının bitişik olduğunu aktaranlardan bahseden Kaffâl eş-Şâşî bu düşüncenin ulemanın genel görüşüne aykırılık arz ettiğini belirtmiştir. Kaffâl eş-Şâşî'nin belirttiğine göre Hiz. Peygamber'in sinirlendiğinde kaşlarının arasındaki damardan terler boşaldığını haber veren rivayetler de aslında ilk rivayetleri desteklemektedir. Yani Kaffâl eş-Şâşî'ye göre rivayetler kaşların arasının ayrık olduğunu ifade etmektedir.¹¹⁸

- Cünüb Kimsenin Mescide Girmesinin Yasaklanması

Hükümler üzerindeki hikmet arayışı içerisinde bulunan Kaffâl eş-Şâşî tâzim gereği cünüp kimselerin mescitlere girmesinin yasaklandığını söylemiştir. Ancak bu haldeki kimsenin hızlıca

¹¹⁴ Tirmizî, Şemâ'il, 55.

¹¹⁵ Tirmizî, Şemâ'il, 56.

¹¹⁶ Kaffâl eş-Şâşî, Şemâ'ilü'n-Nübüvve, 1162.

¹¹⁷ Kaffâl eş-Şâşî, Şemâ'ilü'n-Nübüvve, 154-165.

¹¹⁸ Kaffâl eş-Şâşî, Şemâ'ilü'n-Nübüvve, 175-176.

geçmek suretiyle mescide girmesi zaruret dolayısıyla caizdir.¹¹⁹ Aynı zaruret abdesti olmayan kimse için de geçerlidir. Zira Hz. Peygamber zamanında olduğu gibi kimi insanlar mescidlerde gecelemiş ve abdesti bozulduğu halde orada kalmışlardır.¹²⁰ Ancak Kaffâl eş-Şâşî'nin belirttiği üzere cünüp kimsenin mescitlerde kalması yasaklanırken Hz. Peygamber'in bazı müşrikleri mescit içerisinde hapsedtiğine dair nakledilen rivayetler akla gelmektedir.¹²¹ Şayet cünüp kimsenin mescide girmesi yasak ise müşriklerin de girmesi yasak olmalıdır. Kaffâl eş-Şâşî böyle bir soruya verilecek cevap olarak öncelikle yine hikmet boyutuna işaret etmektedir. Her ne kadar Allah tarafından müşriklerin pis olduğu ifade edilmiş ve Kâbe'ye girmeleri yasaklanmış olsa da cünüp kimselerin durumu farklıdır. Zira iman gereği olarak Müslüman kimsenin cünüp bir biçimde mescide girmesi saygısızlıktır. Halbuki müşrik kimseler için iman ve iman gerektirdiği ameller söz konusu değildir. Dolayısıyla hikmete uygun olan cünüp kimsenin mescitlere ancak geçmek suretiyle girmeleridir. Hz. Peygamber'in bazı müşrik esirleri mescide bağladığına dair rivayetler ise uydurma değil aksine sabittir ve hikmete uygundur.¹²² Zira Hz. Peygamber müşriklerin mescitte bulunup Müslümanların hâllerini görmelerini ve kalplerinin İslâm'a ısınmasını istemiştir. Kaffâl eş-Şâşî'nin de ifade ettiği üzere, gece gündüz mescidlere gelen Müslümanlar farz ve nafil ibadetleriyle müşrik esirlere örnek olacaktır. Kendi anladıkları dilde mescitte okunan Kur'an'ı dinleyip İslâm'a yönelebileceklerdir. Zira sabah namazında Hz. Peygamber'den Tûr suresini dinleyip Müslüman olan Cübeyr b. Mut'im bu konuda örnek teşkil etmektedir. Müşrik Araplar zaten Kâbe'ye tâzimde buldukları için ise âyette¹²³ kendileri istisna edilerek Müslümanlarla bir görülmüştür.¹²⁴

- Hz. Peygamber'in Doğum ve Ölüm Tarihleri

Hz. Peygamber'in doğum tarihi başlığı ile açılan bâb içerisinde öncelikle Resûlullah'ın fil gününde doğduğuna dair rivayeti nakleden Kaffâl eş-Şâşî sened zincirindeki râvi kaynaklı hatadan bahsetmiştir. Zira Hz. Peygamber'in fil gününde doğduğunu haber veren rivayetlere karşılık daha sağlam isnatla gelen Yahya b. Maîn (ö. 233/848) rivayetinde doğum tarihi fil günü olarak değil fil senesi olarak nakledilmektedir.¹²⁵ Ayrıca Hz. Peygamber'in öldüğü gün olarak genellikle Pazartesi gününü naklettikten sonra bu günün Perşembe olduğuna dair nakledilen rivayetleri de hatalı bulmaktadır.¹²⁶ Hz. Peygamber'in nübüvvet görevine kırk yaşında başladığına dair rivayetleri nakleden Kaffâl eş-Şâşî aksi yönde gelen ve 43 yaşında Resûlullah'a peygamberlik görevi verildiğini

¹¹⁹ Kaffâl eş-Şâşî, *Mehâsinü's-şerî'a*, 52.

¹²⁰ Kaffâl eş-Şâşî, *Mehâsinü's-şerî'a*, 52-54.

¹²¹ Süleyman b. Eş'as b. İshak el-Ezdi es-Sicistani Ebû Dâvud, *Sünenu Ebî Dâvud*, thk. Şuayb el-Arnâvut, Muhammed Kâmil Karabelli (Şam: Dâru'r-Risâleti'l-Âlemîyye, 2009), "Harâc" 26 (No: 3026).

¹²² Buhârî, *el-Câmiu's-sahîh*, "Cihâd" 169 (No: 2885).

¹²³ "Ey iman edenler! Allah'a ortak koşanlar ancak bir pislikten ibarettir. Artık bu yıllardan sonra, Mescid-i Haram'a yaklaşmasınlar." Hayreddin Karaman vd., *Kur'an Yolu: Türkçe Meal ve Tefsir* (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı, 2017), et-Tevbe 9/28.

¹²⁴ Kaffâl eş-Şâşî, *Mehâsinü's-şerî'a*, 54-55.

¹²⁵ Kaffâl eş-Şâşî, *Şemâilü'n-Nübüvve*, 98.

¹²⁶ Kaffâl eş-Şâşî, *Şemâilü'n-Nübüvve*, 101.

bildiren rivayetleri hatalı bulmaktadır. Yine Kaffâl eş-Şâşî'nin ifadesine göre fil senesi ile Hz. Peygamber'in elçi olarak gönderilmesi arasında 70 yıl olduğunu haber veren rivayet hatalıdır.¹²⁷

- Hz. Peygamber'in Bi'set Süresi

Kaffâl eş-Şâşî'nin naklettiği rivayetlerde Hz. Peygamber'in Mekke ve Medine'de on yıl kaldığı haber verilmiştir. Bunlarla birlikte Mekke'de on üç ve on beş yıl kaldığı da nakledilmiştir. Rivayetler arasında inceleme yapan Kaffâl eş-Şâşî doğru olan görüşün on üç yıl olduğunu söylemiştir. Zira on yıl olarak zikredilen Hz. Peygamber'in Cibril (a.s.) ile ilk üç yıl görüşmeyip yalnızca sesini duymasına binaen söylenmiştir.¹²⁸

Bunlara bağlı olarak Hz. Peygamber'in kaç yaşında vefat ettiği de tartışılmıştır. 60, 63 ve 65 yaşları zikredilirken yaşanan ihtilaf Mekke ve Medine'de Hz. Peygamber'in kalma süresine binaen oluşmuştur. Tarihçilerin görüşlerinden de yararlanan Kaffâl eş-Şâşî 63 yaşında daha çok rivayet nakletmiş ve görüşünün bu yönde olduğuna işaret etmiştir.¹²⁹

3.4. Kaffâl eş-Şâşî'nin Rivayet ve Görüşlerinin Nakli

Kaffâl eş-Şâşî'nin kendisinden sonraki kaynaklarda özellikle hadis şerhlerinde bazı görüşlerinin aktarıldığı görülmektedir. Bunlardan birisi; korku ve sefer durumu olmadığı halde Hz. Peygamber'in öğle ve ikinci namazları ile akşam ve yatsı namazlarını bir kıldığını ifade eden rivayettir. İmam Tirmizî bu rivayetle amel edilmemesi hususunda icmâ olduğunu söylemiştir. Ancak İmam Nevevî (ö. 676/1277), Kaffâl Şâşî'nin de görüşü olarak ifade ettiği aykırı düşüncelerin varlığına işaret ederek icmâ iddiasını reddetmiştir. Bu görüşte olan âlimlere göre âdet edinilmemesi şartı ile hasta bir kimsenin namazları birleştirmesi gibi bu rivayetle amel edilebilir.¹³⁰ Kaffâl Şâşî'nin de görüşü olarak aktarılan meselelerden bir başkası en hayırlı amel konusu ile ilgili rivayettir. Hz. Peygamber'den nakledilen rivayetlerde en hayırlı amel hakkında farklı ifadeler nakledilmiştir. Bunlardan kimisinde en hayırlı amel anne babaya iyilik olarak görülürken kimisinde ise cihat ya da vaktinde kılınan namaz zikredilmiştir. Kaffâl eş-Şâşî bu tür rivayetlerin birbirine zıt olmadığını ve aralarını bulmak için iki görüş olduğunu nakletmiştir. İlk olarak Hz. Peygamber'in muhatapların durumunu dikkate alarak hareket ettiğini belirten Kaffâl eş-Şâşî, rivayetlerin kişinin durumuna göre değiştiğini ifade etmiştir. Yani en hayırlı amel farklı anne babası muhtaç olan kimse, evli ya da yaşlı kimse için farklıdır. İkinci yorumda ise Kaffâl eş-Şâşî rivayetlerin lafzındaki en hayırlı amel ibaresinin başında min harfi cerinin olduğunun takdir edileceğini söylemiştir. Bu şekilde rivayetlerde bahsedilen namaz, cihad gibi ibadetleri en hayırlı amel olarak değil en hayırlı amellerden birisi olarak anlamamız gerekecektir. Yani Hz. Peygamber en hayırlı ameli değil en hayırlı amelleri tarif etmiştir.¹³¹

¹²⁷ Kaffâl eş-Şâşî, *Şemâilü'n-Nübüvve*, 103-105.

¹²⁸ Kaffâl eş-Şâşî, *Şemâilü'n-Nübüvve*, 111-112.

¹²⁹ Kaffâl eş-Şâşî, *Şemâilü'n-Nübüvve*, 114-123.

¹³⁰ Ebû Zekeriyâ Yahyâ b. Şeref Nevevî, *Şerhu'n-Nevevî ale'l-Müslim* (Beyrut: Darü İhyâi't-Türâs, 1972), 5/218-219.

¹³¹ Nevevî, *Şerhu'n-Nevevî*, 2/77-78.

Döneminde en çok rihleye çıkan kimse olduğu söylendiği için pek çok hadis rivayeti olduğu düşünülse de Kaffâl Şâşî'nin kendisinden nakledilen rivayetlerinin sayısı çok azdır. Özellikle tefsir kaynaklarında âyetlerin nüzûl sebepleri bağlamında bazı rivayetleri mevcuttur. Fahreddin er-Râzî gibi kimselerin eserlerinde Kaffâl eş-Şâşî'nin naklettiği rivayetlere baktığımızda bunların yalnızca merfû rivayetler olmadığını görmekteyiz. Ancak tefsir kaynağı olması hasebiyle rivayetlerin senedine dikkat edilmemiştir. Örneğin “Böylece, sizler insanlara birer şahit (ve örnek) olunuz ve Peygamber de size bir şahit (ve örnek) olsun diye sizi orta bir ümmet yaptık...”¹³² âyetinde geçen أُمَّةٌ وَسَطًا – Orta ümmet- ifadesindeki vasat kelimesini adalet olarak açıklamıştır. Rivayet şöyledir;

رَوَى الْقَفَّالُ عَنِ الثَّوْرِيِّ عَنْ أَبِي سَعِيدٍ الْخُدْرِيِّ عَنِ النَّبِيِّ ﷺ: «أُمَّةٌ وَسَطًا قَالَ عَدَلًا

“Kaffâl eş-Şâşî'nin Süfyân-ı Sevrî ← Ebû Saîd el-Hudrî kanalıyla naklettiğine göre Hz. Peygamber; ‘Orta ümmet adil (ümmettir), dedi.”¹³³ Rivayet bu hâliyle Kaffâl eş-Şâşî ile Süfyân-ı Sevrî'nin (ö. 161/778) farklı asırlarda yaşamış olması hasebiyle münkatı'dır. Ayrıca rivayet bu senediyle makbul hadis kaynaklarında geçmemiştir. Ancak sened bakımından sahih olup aynı manada nakledilmiş pek çok haber kaynaklarda mevcuttur.¹³⁴

Başka bir rivayet ise “Kendisi adına birbirinizden dilekte bulunduğunuz Allah'a karşı gelmekten ve akrabalık bağlarınızı koparmaktan sakının.” âyeti hakkında şöyle gelmiştir:

أَخْبَرَنَا أَبُو إِبْرَاهِيمَ إِسْمَاعِيلُ بْنُ إِبْرَاهِيمَ الصُّوَيْ، أَخْبَرَنَا مُحَمَّدُ بْنُ عَلِيٍّ الْقَفَّالُ الشَّاشِيُّ، أَخْبَرَنَا الْحُسَيْنُ بْنُ مُوسَى بْنِ خَلْفِ الرَّسْعَيْ، حَدَّثَنَا إِسْحَاقُ بْنُ سَيَّارٍ، حَدَّثَنَا عِمْرَانُ بْنُ هَارُونَ الرَّمْلِيُّ، حَدَّثَنَا سُلَيْمَانُ بْنُ حَبَّانَ، حَدَّثَنَا دَاوُدُ بْنُ أَبِي هِنْدٍ، عَنِ الشَّعْبِيِّ، عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ: «إِنَّ اللَّهَ لَيُعَذِّبُ بِالْقَوْمِ الدِّيَارَ وَيُكْتِزُ لَهُمُ الْأَمْوَالَ، وَمَا نَظَرَ إِلَيْهِمْ مُدًّا خَلَقَهُمْ بَعْضًا، قِيلَ: وَكَيْفَ ذَلِكَ يَا رَسُولَ اللَّهِ؟ قَالَ: بِصِلَتِهِمْ أَرْحَامَهُمْ

Kaffâl eş-Şâşî'nin râvileri arasında bulunduğu rivayette Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur: “Allah bir kavmi farklı diyarlarda yaşatır ve kendilerine çok mal verir. Hiçbir zaman kendilerine öfke nazarı ile bakmaz. Bu Nasıl olur ya Resûlallah denilince Hz. Peygamber, Akrabalarını ziyaret etmeleri sebebiyle, demiştir.”¹³⁵

¹³² Bakara 2/143.

¹³³ er-Râzî, *Mefâtihu'l-gayb*, 4/84.

¹³⁴ Muhammed b. İsmâil Buhârî, *el-Câmi'u's-sahih*, thk. Muhammed Zühreir b. Nâsir en-Nâsir (yy: Dâru Tavku'n-Necât, 2001), böl. "el-i'tisâm" 19 (No: 7349); Ebû İsâ Tirmizî, *es-Sünen*, thk. Beşşar Avvad Ma'ruf (Beyrut: Dâru'l-Garbi'l-İslâmî, 1996), böl. "Tefsir", 3 (No: 2961).

¹³⁵ Ebû'l-Hasen Alî b. Ahmed Vâhidî, *el-Vasîf fi tefsîri'l-Kur'âni'l-mecîd* (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1994), 2/5 (No: 191).

Rivayet farklı kaynaklarda farklı senedlerle daha önce geçmektedir.¹³⁶ Elbânî (ö. 1999) rivayetin zayıf olduğunu söylemişken¹³⁷ Nûreddîn el-Heysemî (ö. 807/1405) ise naklettiği rivayetin isnadının hasen olduğunu ifade etmiştir.¹³⁸

Bazı tefsir kaynaklarında Kaffâl eş-Şâşî'ye isnad edilen İsrâiliyât kabilinden rivayetler mevcuttur. Bunlar içerisinde zayıf hatta uydurma haberlerin varlığı sabittir. Buna örnek olarak er-Râzî'nin naklettiği Hz. Meryem'in bebekken konuştuğu ve süt emmediğine dair rivayet zikredilebilir.¹³⁹ Kaffâl eş-Şâşî'den mevkuf olarak nakledilen bu haber sahih olarak gelen ve beşikte yalnızca üç kişinin konuştuğunu haber veren rivayetlere aykırıdır.¹⁴⁰

Sonuç

Kaffâl eş-Şâşî'nin hayatı, eserleri ve görüşleri üzerinden hadisçiliğini incelediğimiz çalışmada kendisinin genel olarak sünnî düşünceye uygun hareket ettiği anlaşılmaktadır. Kaffâl eş-Şâşî'nin, sünnetin oluşumu ile Hz. Peygamber'in yaşadığı örfî unsurları ele alması son derece önemlidir. Zira vahiy sürecindeki örfün ön plana çıkması sünnet üzere yapılacak keyfi yorumların önüne geçecek ve bu örf herkesin kabul edeceği bir değer haline gelecektir. Bu anlamı ile Kaffâl eş-Şâşî, Hanefîlerin istihsan anlayışına karşı tavır sergileyerek sünnet savunması yapmıştır. Makâsıd konusuna eğilmesine rağmen her meselenin hikmetinin anlaşılacağını söylememiş ve taabbudî konularda asıl olanın teslimiyet olduğunu ifade etmiştir.

Kaffâl eş-Şâşî'nin hadisçiliği bağlamında yaşadığı dönemde pek çok sünnî âlimle etkileşmesi ve önemli hadisçilerle hoca-talebe ilişkisi içerisinde olduğu görülmektedir. İlerleyen yaşına rağmen rihlelere devam etmiş, İbn Ebû Dâvûd, Heysem b. Küleyb ve Ömer b. Muhammed b. Büceyr gibi hocaları vasıtasıyla pek çok rivayete ulaşmıştır. Eserlerinde pek çok rivayet nakleden Kaffâl eş-Şâşî hem metin hem de sened bakımından değerlendirmelerde bulunmuştur. *Mehâsinü's-Şerî'a'da* sünnet, şeriat ya da haber ifadeleri ile rivayetleri senedsiz biçimde aktarılmıştır. Dolayısıyla bu eserde Kaffâl eş-Şâşî'nin hadisçiliğini tespit etmek daha çok metin yönü ile sınırlı kalmaktadır. *Şemâil'*inde ise pek çok rivayeti senediyle aktarmış, rivayet lafızlarını kullanmış ve hadis ilminde hem metin hem de sened ile ilgili hususlara işaret etmiştir. Özellikle Arap dili ve edebiyatı alanındaki etkinliği rivayetleri

¹³⁶ Ebû'l-Kâsım Taberânî, *el-Mu'cemü'l-kebir*, thk. Hamdi Abdülmecid Selefî (Kahire: Mektebetü İbn Teymiye, 1994), 12/85 (No: 12556); Ebû Bekr Ahmed b. el-Hüseyn b. Alî Beyhakî, *Şuabü'l-îmân*, thk. Abdülali Abdülhamid Hamid (Riyad: Mektebetü'r-Ruşd, 2003), 6/225 (No: 7967); Şîrûye b. Şehredâr Deylemî, *Firdevsü'l-ahbâr* (Beyrut: Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1986), 1/159 (No: 585).

¹³⁷ Muhammed Nâsirüddin Elbânî, *Silsiletü'l-ehâdisi'z-za'ife ve'l-mevzû'a ve eserühe's-seyyi'ü fi'l-ümme* (Riyad: Mektebetü'l-Meârif, 1992), 5/445.

¹³⁸ Ebû'l-Hasan Nureddin Ali b. Ebî Bekr b. Süleyman Heysemî, *Mecma'u'z-zevâ'id ve menba'u'l-fevâ'id*, thk. Husameddîn el-Kudsî (Kahire: Mektebetü'l-Kudsî, 1994), 8/152 (No: 13457).

¹³⁹ er-Râzî, *Mefâtihu'l-ğayb*, 8/206.

¹⁴⁰ Bazı rivayetlerde beşikte konuşan kimselerin sayısı daha fazla verilmiş olsa da hiçbirinde Hz. Meryem zikredilmemiştir. Ebû'l-Hüseyn el-Kuşeyri en-Nisaburi Müslim, *el-Câmiu's-Sahîh*, thk. Muhammed Fuâd Abdülbâkî (Beyrut: Dâru İhyai't-Türâsi'l-Arabi, 1955), "Birr" 8; Nevevî, *Şerhu'n-Nevevî*, 16/106.

değerlendirmesine katkı sağlamıştır. Bununla beraber i'tizâl düşüncesi ile itham edilmesi sonucu olarak kaynaklarda çok az görüş ve rivayeti nakledilmiştir.

Kaffâl eş-Şâî'nin henüz gün yüzüne çıkmamış eserlerinin araştırılması hem çok yönlü ilmî kişiliği hem de hadisçiliğinin geniş bağlamda araştırılması ilim sahasına önemli katkılar sunacaktır. Özellikle Kaffâl eş-Şâî'nin eserlerindeki kaynakların ve rivayetlerin teker teker ele alınıp incelenmesi gerekli görülmektedir.

Extended Abstract

Al-Qaffal al-Shashi's Hadithism

Al-Qaffal al-Shashi is considered one of the most important imams of the Shash region in his time, and his name is mentioned in the books of men and classes in the Transcaucasian region. He was described as having a deep knowledge in various branches of knowledge such as jurisprudence, fundamentals, hadith, language, and poetry. He played an important role in the spread of the Ash'ari doctrine and the adoption of the Shafi'i school among the Turks in Central Asia. He was interested in Imam al-Tirmidhi and studied his narration through al-Haytham ibn Qulayb, who was famous for his Musnad. Among his most famous students were Ibn Manda, al-Hakim al-Nisaburi and al-Salami. He travelled to several metropolises in the Islamic world, and his love of knowledge did not distract him from jihad against the infidels, as he stood up to fight the infidel soldiers in the Anatolian region.

In his famous book, *Mahasan al-Sharia fi fiqh al-Shafi'iyah*, he introduced the idea of Maqasid, through which he aimed to confront the danger of esoteric movements that had a destructive effect on the body of the Islamic nation, it is noticeable that he used verses and hadiths less in his work, and the phrases and narrations from Sunnahs, hadiths, and akhbar were narrated without support. Therefore, the identification of al-Qaffal al-Shashi's hadith in this work is mostly limited to the textual aspect. For this reason, al-Qaffal al-Shashi attaches more importance to the meanings of the narrations than to their Sunnah. We can recognise Al-Qaffal's views on issues such as The obligatory words and deeds of the Prophet (peace be upon him), Mursalah, Istihsan, and his view of the Sunnah. The reason for this is that al-Shashi lived in the region of Transcaucasia, where the Ahnaf were active, and was influenced by the centrist rational understanding, so it is said that he was an I'tazalist in his youth and later abandoned these views. With his emphasis on istihsan, al-Qaffal al-Shashi opposes the Hanafi understanding of istihsan, although he is not explicit about it. However, he did not seek maslahat in every issue. This is because even though every one of Allah's commands is based on wisdom, it is natural that the servants cannot know this wisdom. This is why al-Qaffal al-Shashi said: Some matters are judgemental.

Al-Qaffal al-Shashi mentioned two reasons for compiling his work. The first one: Determining that judgements are in accordance with reason by revealing the reasons for the idea of Maqasid, and secondly: Revealing the idea of politics, which he calls virtuous politics. In this context, al-Qaffal al-Shashi, who says that the entire Shari'ah is compatible with reason, emphasised the customs and traditions of the Arabs in which the Prophet (peace be upon him) grew up in terms of the comprehensiveness of the Shari'ah. God ordered certain things because they are beautiful and forbade others because they are ugly. Therefore, some rulings that are acceptable in Islam may be considered

wrong in different societies and vice versa. In terms of the sending of the Prophet (peace be upon him) and the principle of universality, people living in different parts of the world should accept the rulings of Islam. Al-Shashi, who followed his predecessors in terms of following the methodology in matters of branches, relied in his book 'Dalilat al-Nubuwwah' and its sequel 'Shama'il al-Nubuwwah' on citing many narrations with the attribution, while Al-Shashi's hadith in the technical context appears mostly in his book 'Shama'il al-Nubuwwah' (Shama'il al-Nubuwwah).

Al-Qaffal's Shama'il al-Nabuwwah is the second work after al-Tirmidhi's Shama'il al-Nabuwwah. The number of titles used in it is about one hundred, and it contains 766 narrations, most of which are in the form of hadith. Although the narrations are narrated in the form of hadith masnad, the text has been studied centrally by utilising different disciplines. Al-Shashi's approach does not differ from that of his elders, who adopted the accepted narrations and news found in the six books, but some historical and exegetical sources mention some narrations from al-Sha'bi as a source of interpretation. However, some historical and tafsir sources mention some narrations from al-Sha'bi as a source of tafsir. As a result of Shashi's accusation of isolationism, he has not received enough attention, and his narrations and writings have not been sufficiently studied. However, the fact that he was one of the people who popularised the idea of I'tazl in al-Shashi, a region where the Hanafis were active, shows the extent of his influence.

ملخص موسع

مكانة القفال الشاشي في علم الحديث

يُعتبر القفال الشاشي أحد أهم أئمة منطقة شاش في عصره، وقد ورد اسمه في كتب الرجال والطبقات في منطقة ماء وراء النهر. حيث ذاع صيته في الشرق والغرب على حد سواء، ووُصف بأنه كان ذا معرفة عميقة في مختلف فروع المعرفة مثل الفقه والأصول والحديث واللغة والشعر. ولعب دوراً مهماً في انتشار المذهب الأشعري، وتبني المذهب الشافعي بين الأتراك في آسيا الوسطى، وبلغت مؤلفاته حوالي عشرة تنوعت موضوعاتها. وسمع الحديث من أئمة عصره كالطبري والبيضاوي وابن خزيمة والهيثم بن قليب، وكان مهتماً بالإمام الترمذي حيث درس رواياته عن طريق مُحدِّث عصره الهيثم بن قليب الذي اشتهر بمسنده. ومن أشهر تلامذته (ابن منده والحكيم النيسابوري والسلمي). وقد جدَّ في طلب العلم فسافر إلى عدَّة حواضر في العالم الإسلامي، هذا ولم يشغله حُبُّه للعلم عن جهاد الكفار، فكانت له وقفات في قتال جنود الكفر في منطقة الأناضول.

في كتابه الشهير "محاسن الشريعة في فقه الشافعية"، طرح فكرة المقاصد، التي هدف من خلالها مواجهة خطر الحركات الباطنية ذات التأثير المدمر على جسد الأمة الإسلامية، فمن الملاحظ أنه استخدم الآيات والأحاديث بشكل أقل في مصنفه، وجاءت العبارات والروايات من السنن والأحاديث الشرعية والأخبار مروية بدون سند. ولذلك، فإن تحديد حديث القفال الشاشي في هذا العمل يقتصر في الغالب على متن الحديث. حيث إن القفال يولي أهمية للمتون أكثر من الأسانيد. ويمكننا التعرف على آراء القفال في مسائل مثل: إلزامية أقوال النبي - صلى الله عليه وسلم - وأفعاله، والمصالح المرسلة، والاستحسان، ونظرته إلى السنة. والسبب في ذلك هو أن الشاشي عاش في منطقة ماء وراء النهر التي كان ينشط فيها الأحناف، وتأثر بالفهم العقلي الوسطي، حتى قيل إنه كان يميل إلى فكر الاعتزال في شبابه ثم تحلَّى عن ذلك فيما بعد. ومع تأكيده على الاستحسان، فإنَّ القفال الشاشي يُعارض فهم الحنفية للاستحسان، وإن لم يكن صريحاً في ذلك. ومع ذلك، لم يكن يسعى إلى الاستحسان في كُلِّ مسألة. لأنه وإن كان كل أمر من أوامر الله تعالى مبني على الحكمة، إلا أنه من الطبيعي أن العباد لا يستطيعون معرفة هذه الحكمة. وَهَذَا قَالَ الْقَفَّالُ الشَّاشِيُّ: إِنَّ بَعْضَ الْمَسَائِلِ اسْتِحْسَانٌ.

ذَكَرَ الْقَفَالُ الشَّاشِيَّ سَبَبَيْنِ لِتَأْلِيفِ مُصَنَّفِهِ. أولهما: تقرير أن الأحكام موافقة للعقل بالكشف عن أسباب فكرة المقاصد، وثانيهما: الكشف عن فكرة السياسة التي يسميها السياسة الفضيلة. وفي هذا السياق أكد القفال الشاشي الذي يقول إنَّ الشريعة كلها موافقة للعقل، على عادات العرب وتقاليدهم التي نشأ عليها النبي - صلى الله عليه وسلم - من حيث شمول الشريعة. فالله تعالى أمر بأشياء معينة لكونها حسنة، ونهى عن أخرى لكونها قبيحة. ولذلك، فإن بعض الأحكام المقبولة في الإسلام قد تعتبر خاطئة في المجتمعات المختلفة والعكس صحيح. أما من حيث إرسال النبي - صلى الله عليه وسلم - ومبدأ الشمولية، فلا بد أن يقبل الناس الذين يعيشون في بقاع مختلفة من أحكام الإسلام. والشاشي الذي اتبع أسلافه من حيث المنهجية في مسائل الفروع، فاعتمد في كتابه "دلائل النبوة" وتكملته "شمائل النبوة" على ذكر روايات كثيرة مع السند، أما حديثه الشاشي في السياق الفني فيظهر أكثرها في كتابه "شمائل النبوة".

يُعد كتاب "شمائل النبوة" للقفال ثاني مصنف بعد كتاب الترمذي يسمى "الشمائل المحمدية". ويبلغ عدد العناوين الأبحاث فيه حوالي مائة عنوان، وروى فيه 766 رواية، معظمها على شكل حديث مسند. وعلى الرغم من أن الروايات مروية على شكل حديث مسند، إلا أنه قد تمت دراسة النص دراسة مركزية من خلال الاستفادة من مختلف التخصصات.

ومنهج الشاشي لا يختلف عن منهج شيوخه الذين اعتمدوا الروايات والأخبار المقبولة والموجودة في الكتب الستة، إلا أن بعض المصادر التاريخية والتفسيرية تذكر بعض الروايات عن الشعبي كمصدر للتفسير. غير أن هذه الروايات تتضمن أخباراً في فضل السور أو الإسرائيليات ويبدو أنها مشككة من حيث السند والمتن معاً. ونتيجة لاثام الشاشي بالاعتزال، فإنه لم يحظَ بالاهتمام الكافي، ولم تحظَ مروياته ومؤلفاته بالدراسة الكافية. ومع ذلك فإن حقيقة أنه كان من الأشخاص الذين أشاعوا فكرة الاعتزال في منطقة الشاش، وهي المنطقة التي نشط فيها الحنفية، تدل على مدى تأثيره.

الكلمات المفتاحية: الحديث، السنة، الرواية، الشاشي، ماوراء النهر.

Kaynaklar / References / المصادر

- Adnan b. Zâyed el-Fehmî. *el-İmam Ebu Bekr el-Kaffâl eş-Şâî ve İshâmatühü'l-İlmiyye*. Mekke: Daru Taybe, 2021.
- Akay, İhsan. "Üç Kaffâl ve Şâfiî Mezhebine Katkıları". *Diyanet İlmî Dergi* 59/1 (2023), 221-250.
- Akdemir, Furat. *Fetânet Sıfatı Bağlamında Hz. Peygamber'in Örneklîği Meselesi*. Ankara: İlâhiyat Yayınları, 2018.
- Akhmetov, Zhumabek. *Eş-Şâî (ö. 335) ve Müsnedi*. Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2011.
- Ateş, Rıdvan. *Kaffâl eş-Şâî'nin Hayatı ve Mehâsinü's-Şerîa Adlı Eserinde Makâsîd (Aile Hukuku Örneği)*. Diyarbakır: Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2021.
- Bereke, Abdülfettâh Abdullah. "Hakîm et-Tirmizî". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 15/196-199. İstanbul: TDV Yayınları, 1997.
- Beyhakî, Ebû Bekr Ahmed b. el-Hüseyn b. Alî. *Şuabü'l-îmân*. thk. Abdülali Abdülhamid Hamid. 14 Cilt. Riyad: Mektebetü'r-Ruşd, 2003.
- Buhârî, Muhammed b. İsmâil. *el-Câmiu's-sahîh*. 7 Cilt. Şam: Dâru İbn Kesir, 5. Basım, 1993.
- Buhârî, Muhammed b. İsmâil. *el-Câmi'u's-sahîh*. thk. Muhammed Züheyr b. Nâsir en-Nâsir. 9 Cilt. yy: Dâru Tavku'n-Necât, 2001.
- Deylemî, Şîrûye b. Şehredâr. *Firdevsü'l-ahbâr*. 5 Cilt. Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1986.
- Ebû Dâvud, Süleyman b. Eş'as b. İshak el-Ezdi es-Sicistani. *Sünenu Ebî Dâvud*. thk. Şuayb el-Arnâvut, Muhammed Kâmil Karabelli. 7 Cilt. Şam: Dâru'r-Risâleti'l-Âlemîyye, 2009.
- Elbânî, Muhammed Nâsirüddin. *Silsiletü'l-ehâdîsi'z-za'ife ve'l-mevzû'a ve eseruhe's-seyyi'ü fi'l-ümme*. 14 Cilt. Riyad: Mektebetü'l-Maârif, 1992.
- Gümüş Böke, Emine. "Cahiliye Döneminde Kadın". *Toplum, Din ve Kadın*. ed. Emine Öztürk. Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık, 2022.
- Gümüş Böke, Emine. "İslâm'da Kadın ve Hakları". *Sosyal Bilimlerde Güncel Araştırma ve İncelemeler II*. ed. Sadık Erol ER - Abdullah BALCIOĞULLARI. Ankara: Akademisyen Kitabevi, 2022.
- Kur'ân-ı Kerîm Meâli*. çev. Halil Altuntaş, Muzaffer Şahin. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 12. Basım, 2011.
- Halîfî, Ebû Ya'lâ el-. *el-İrşâd fî ma'rifeti 'ulemâ'i'l-hadîs*. 3 Cilt. Riyad: Mektebetü'r-Ruşd, 1989.
- Heysemî, Ebû'l-Hasan Nureddin Ali b. Ebî Bekr b. Süleyman. *Mecma'u'z-zevâ'id ve menba'u'l-fevâ'id*. thk. Husameddîn el- Kudsî. 10 Cilt. Kahire: Mektebetü'l-Kudsî, 1994.
- Hısınî, Takıyyüddîn Ebû Bekr. *el-Kavâ'id*. 4 Cilt. Riyad: Mektebetü'r-Ruşd, 1997.
- İbn Asâkir, Ebû'l-Kâsım Alî b. el-Hasen b. Hibetillâh b. Abdillâh b. Hüseyin ed-Dımaşkî eş-Şâfiî. *Târîhu medîneti Dımaşk*. 80 Cilt. Dımaşk: Dârü'l-fikr li't-tıbbâati ve'n-neşr, 1995.
- İbn Kesîr, Ebû'l-Fidâ. *Tabakâtü's-Şâfiyyîn*. Kahire: Mektebetü's-Sekâfe, 1993.
- İbn Teymiyye, Takıyyüddin. *er-Red ale'l-Mantıkiyyîn*. Beyrut: Dârü'l-Mârife, ts.
- İbnü's-Salâh, Ebû Amr Takıyyüddin Osman b. Salâhuddîn eş-Şehrezûrî. *Tabakâtü'l-fukahâ'i's-Şâfi'iyye*. 2 Cilt. Beyrut: Dârü'l-Beşairi'l-İslâmiyye, 1992.
- İşçioğlu, Ersin. *Teşekkül Dönemi Makâsîd Düşüncesi ve Kaffâl Eş-Şâî'nin Mahâsinü's-Şerîa Adlı Eseri*. İstanbul: İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019.
- Kaffâl eş-Şâî, Muhammed b. Ali. *Mehâsinü's-şerîa fî furû'i's-Şâfi'iyye*. Beyrut: Darü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2007.
- Kaffâl eş-Şâî, Muhammed b. Ali. *Şemâilü'n-Nübüvve*. Riyad: Dârü't-tevhidi li'n-neşr, 2015.
- Kallek, Cengiz. "Kaffâl, Muhammed b. Ali". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 24/146-148. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2001.
- Karaman, Hayreddin vd. *Kur'an Yolu: Türkçe Meal ve Tefsir*. 5 Cilt. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı, 6. Basım, 2017.
- Kâtib Çelebi. *Keşfü'z-zunûn*. 2 Cilt. Beyrut: Dâru İhyâi't-Türasi'l-Arabi, 1941.

- Köktaş, Yavuz. “Şâşi, Heysem b. Küleyb”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA)*. 38/368-369. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2010.
- Maşalı, Mehmet Emin. *Kaffâl eş-Şâşi'de Kur'an Yorum Anlayışı*. Ankara: Otto Yayınları, 2016.
- Muhamedov, Nimetullah. “Keffal Şâşi'nin Diplomatik Faaliyeti”. *Marmara Türkiyat Araştırmaları Dergisi* 2/2 (2016), 119-126. <https://doi.org/10.16985/MTAD.2016225601>
- Müslim, Ebü'l-Hüseyn. *el-Câmiu's-Sahîh*. thk. Muhammed Fuâd Abdülbâkî. 5 Cilt. Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, 1955.
- Nevevî, Ebü Zekerıyyâ Yahyâ b. Şeref. *Şerhu'n-Nevevî ale'l-Müslim*. 18 Cilt. Beyrut: Darü İhyâi't-Türâs, 2. Basım, 1972.
- Nevevî, Ebü Zekerıyyâ Yahyâ b. Şeref. *Tehzîbü'l-esmâ' ve'l-luğât*. Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, ts.
- Özgüdenli, Osman Gazi. “Mâverâünnehir”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA)*. 27/177-180. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2003.
- Râfî, Ebü'l-Kâsım Abdülkerîm b. Muhammed b. Abdilkerîm er-. *et-Tedvîn fî ahbâri Kazvîn*. 4 Cilt. Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, ts.
- Râzî, Fahreddin er-. *Mefâtihu'l-gayb*. 32 Cilt. Beyrut: Dâru İhyai't-Türasi'l-Arabi, 3. Basım, 1999.
- Sem'ânî, Abdülkerîm b. Muhammed es-. *el-Ensâb*. 13 Cilt. Haydarabad: Dairetu'l-Maarifi'l-Osmaniyye, 1992.
- Sem'ânî, Ebü'l-Muzaffer. *Çavâtı'u'l-edille fi'l-uşûl*. thk. Muhammed Hasen İsmail eş-Şâfî (son). 2 Cilt. Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1999.
- Sübkî, Tâceddin es-. *Tabakâtü'ş-Şâfiyyeti'l-Kübrâ*. 10 Cilt. Mısır: Dârü Hicr, 2. Basım, 1993.
- Süyûtî, Celâlüddîn es-. *Tabakâtü'l-müfessirîn*. thk. Ali Muhammed Ömer. Kahire: Mektebetü Vehbe, 1976.
- Şâşi, Ebü Bekr Muhammed b. Ahmed. *Hilyetü'l-ulemâ' fî ma'rifeti mezâhibi'l-fukahâ'*. 8 Cilt. Amman: Mektebetü'r-Risâleti'l-Hadîsiyye, 1988.
- Taberânî, Ebü'l-Kâsım. *el-Mu'cemü'l-kebîr*. thk. Hamdi Abdülmecid Selefî. 25 Cilt. Kahire: Mektebetü İbn Teymiye, 3. Basım, 1994.
- Tirmizî, Ebü İsâ. *es-Sünen*. thk. Beşşar Avvad Ma'ruf. 6 Cilt. Beyrut: Dârü'l-Garbi'l-İslâmî, 1996.
- Tirmizî, Ebü İsâ. *eş-Şemâ'ilü'n-nebeviyye*. Mekke: Mektebetü't-Ticariyye, 1993.
- Vâhidî, Ebü'l-Hasen Alî b. Ahmed. *el-Vasît fî tefsîri'l-Kur'âni'l-mecîd*. 4 Cilt. Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1994.
- Yamanus, Ayşe Nur. “Mâverâünnehirli Muhaddis Heysem b. Küleyb eş-Şâşi ve el-Müsned Adlı Eserinin Hadis Tarihindeki Yayılımı”. *HADITH* 12 (2024), 42-66. <https://doi.org/10.61218/hadith.1492267>
- Yılmaz, Ömer. “Kaffal Şâşi'de Arabî Örf Anlayışı”. *Dicle Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 2/15 (2013), 261-294.
- Zehebî, Şemseddin Muhammed b. Ahmed. *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ'*. thk. Şuayb el-Arnâvut, Hüseyin el-Esed. 25 Cilt. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 3. Basım, 1985.
- Zehebî, Şemseddin Muhammed b. Ahmed. *Târîhu'l-İslâm ve vefeyâtü'l-meşâhîr ve'l-a'lâm*. thk. Beşşar Avvad Ma'ruf. 15 Cilt. Beyrut: Darü'l-Garbi'l-İslami, 1. Basım, 2003.
- Zehebî, Şemseddin Muhammed b. Ahmed. *Tezkiretü'l-huffâz*. 4 Cilt. Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1998.